

JOGHISTÓRIA

♦ az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata ♦

A lőcsei fehér asszony:
Monda és valóság

25. oldal

ISSN 2062-9699

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jogtörténet]

HÁZASSÁGI BONTÓJOG A DUALIZMUS
IDEJÉN
HORTHY MIKLÓS VISSZAEMLEKEZÉSE AZ
EMLÉKIRATAIM CÍMŰ MŰVE ALAPJÁN

ÚJ
ROVAT

[nevezetes perek]

A LŐCSEI FEHÉR ASSZONY

[jog és kultúra]

JOJO NYUSZI
A CÉG

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
--------------------------	---

[alkotmány- és jogtörténet]

Gera Anna: Híd a múltból a jövőbe: Milyen szerepet játszanak történeti alkotmányunk vívmányai a mai alkotmányértelmezésben? II. rész.....	4
Bálints Panna: Házassági bontójog a dualizmus idején.....	9
Maschefszy Emese: Horthy Miklós visszaemlékezése az Emlékirataim című műve alapján	14
Schlaffer Daniella: A határőrség újjászervezése és a határőrizet kiépítése a második világháborút követő időszakban	20

[nevezetes perek]

Kún Hanga Cecilia: A lőcsei fehér asszony: monda és valóság	25
--	----

[jog és kultúra]

Filmajánló • Jojo nyuszi.....	31
Könyvajánló • A cég	32

[tdk hírek]

Kovács Ákos Tibor: Bemutatkozik a MÁJT TDK	33
---	----

[jogtörténeti érdekességek]

Gera Anna: Érdekességek a jogtörténet világából	34
--	----

A címlapon: A lőcsei fehér asszonyt ábrázoló képet Probstner Ádám kérésére Czauczik József festette. A festményt a lőcsei várfalak egyik bejárati ajtajánál helyezték el.

© Kún Hanga Cecilia, Schlaffer Daniella 2020
© A szerzők, 2020
© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistória, 2020

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Elérhetőségünk: joghistoria@gmail.com

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:

dr. Képesy Imre

Főszerkesztők:

Kún Hanga Cecilia**Schlaffer Daniella**

SZERKESZTŐK

Schlaffer Daniella

(Alkotmány- és jogtörténet)

Kún Hanga Cecilia

(Nevezetes perek)

Kovács Ákos Tibor

(TDK hírek)

Gera Anna

(Jog- és kultúra)

Sall Zsófia

(Jog- és kultúra)

Gera Anna

(Jogtörténeti érdekességek)

KORREKTÚRA

dr. Képesy Imre

BORÍTÓTERV ÉS

BELSŐ TERVEZÉS

Barkóczy Dávid

KIADJA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi
Kar Magyar Állam- és Jogtörté-
neti Tanszék

(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.: 06
1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2020. április 25.

Kedves Olvasóink!

Szeretettel köszöntünk benneteket a Joghistoria szerkesztői nevében!

Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének hivatalos lapja, amelyben nemcsak demonstratóraink kapnak lehetőséget tudományos igénnyel megszerkesztett műveik publikálására, hanem egyetemünk azon hallgatói is, akik szeretnék az alkotmánytörténeti és jogtörténeti vonatkozású kutatásaik eredményét mások számára is hozzáférhetővé tenni.

Célunk egy olyan folyóirat megjelentetése, amely alátámasztja azon álláspontunkat, miszerint a jogtörténet létjogosultsága a mai világban is megkérdőjelezhetetlen. Amellett, hogy a Joghistoria megjelenése szolgálja a tudományos ismeretek minél szélesebb körben történő terjesztését, célja a hallgatók és a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék közötti kapcsolat kialakításának és elmélyítésének elősegítése is. Rendszeresen közlünk híreket tudományos diákkörünk fontosabb üléseiről, illetve tájékozódhattok tervezett féléves programunkról is. Az újságban megjelentetett rovatok célja mind a kulturális és közösségi ismeretek terjesztése, mind pedig a tudományos eredmények közvetítése a hallgatók irányába. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Joghistoria az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyetlen olyan, hallgatók által szerkesztett folyóirata, amely a hallgatók tudományos cikkeinek megjelentetését szolgálja.

Ennek megfelelően folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet. A TDK hírekben a Tanszék Tudományos Diákkörének mindennapi tevékenységéről és munkájáról kaphattok bővebb tájékoztatást. A Jog és kultúra rovatunkban különböző jogi vonatkozású filmekről, könyvekről és kiállításokról szerezhettek további információkat. A Jogtörténeti érdekességek rovatunkban pedig számos jogtörténeti vonatkozású információval gazdagíthatjátok tudásotokat.

Kellemes olvasást kívánunk!

Kún Hanga

Kún Hanga Cecilia

Schlaffer Daniella

Schlaffer Daniella

Híd a múltból a jövőbe: Milyen szerepet játszanak történeti alkotmányunk vívmányai a mai alkotmányértelmezésben? II. rész

Írta: GERA ANNA

Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint az Alaptörvény rendelkezéseit többek között a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Ezen értelmezési szabály lehetséges jelentéstartamait korábban vizsgáltam mind az alkotmányozó eredeti akaratának, mint a jogtudomány értelmezési módjának szemszögéből, cikkem előző részében pedig arra kerestem a választ, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában milyen alkalmazási mód látszik kirajzolódni.

Az egyes azonosított „vívmány-típusok” bemutatása után az Alkotmánybíróság gyakorlatára vonatkozó kutatásom második felében azt vizsgáltam, hogy milyen fejlődési tendenciát látszik kirajzolni az elmúlt nyolc év a történeti alkotmány vívmányaira történő hivatkozások gyakoriságát, célját és eredményét tekintve. E kérdések megválaszolásához szükséges volt annak azonosítása is, hogy milyen alkalmazási köreit ismeri az Alkotmánybíróság a történeti alkotmány vívmányainak, ennek kapcsán különösen a 33/2010 (VII. 17.) AB határozat, a 22/2016 (XII. 5.) AB határozat, valamint Pokol Bélának a 22/2019. AB határozathoz fűzött különvéleménye jelentett támpontot.

Az említett AB határozatok alapján a történeti alkotmány vívmányainak kétféle lehetséges alkalmazási köre azonosítható: erre való hivatkozással találkozunk egyrészt (1) a belső jogi alkotmányos jelentőségű kérdések megoldásánál, másrészt (2) a külső jogi viszonyok vonatkozásában felmerülő, a magyar államiságot érintő nemzetközi jogi kérdésekre adott alkotmányos válaszok megfogalmazása esetén. E két alkalmazási kör közül az első, tehát a belső jogra koncentrált alkalmazás lényegesen gyakoribb, emellett ez már a kezdetektől jelen van az Alkotmánybíróság gyakorlatá-

ban, míg a második, nemzetközi jogra vonatkozó alkalmazási kör 2016-ban jelent meg először alkotmánybíróági döntésben.

Belső jogi kérdések és a kezdeti válaszok

A 33/2012. (VII. 17.) AB határozat¹ volt az első, amelyben sor került az R) cikk (3) bekezdés alkalmazására. Az Alkotmánybíróság a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvénnyel kapcsolatban benyújtott alkotmányjogi panasz tárgyában hozott határozatot, s döntése indokolásában részletesen foglalkozott a történeti alkotmány vívmányaira vonatkozó kitételrel. A határozat a későbbi döntések fényében különösen érdekes, ugyanis a történeti alkotmány vívmányaként mind konkrét törvényeket és jogszabálygyűjteményeket, mind jogelveket, mind pedig egyéb alkotmányos követelményeket megjelölt: konkrét törvényként a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:4. törvénycikket, valamint a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról szóló 1871:9. törvénycikket; jogszabálygyűjteményként „a 19. századi polgári átalakulást konstituáló törvényeket”; jogelvként a bírói függetlenség elvét „annak elemeivel együtt”, külön nevesítve az elmozdíthatatlanság elvét; végezetül pedig a „jogalkotói alázatot” kibontakoztató „törvényhozói attitűdöt” értelmezte a történeti alkotmány vívmányaként.

A 33/2012. (VII. 17.) AB határozat tehát arra enged következtetni, hogy az Alkotmánybíróság lelkesedéssel és a széles körű alkalmazás szándékával kezdett a normaszöveg gyakorlatba való átültetéséhez. E kezdeti elhivatottsághoz azonban kritikusan viszonyult Pokol Béla²: a határozathoz fűzött különvéleményében kiemelte, hogy a hivatkozott rendelkezés „*kidolgozatlansága nagy óvatosságot parancsol*” az Alkotmánybíróság számára, és a jövőbeli következetes alkalmazás érdekében egy külön elemzést, esetlegesen egy külön

tematikus elméleti ülést érdemes szentelni a vonatkozó normaszöveg felhasználási lehetőségeinek körbejárására. Állítását azzal támasztotta alá, hogy a történeti alkotmány által „*törvények tucatjai állnak majd rendelkezésre*” érvelési segédletként, amelyek „*szinte minden mai törvényi szabályozással szemben felhozhatók lesznek*” és „*egy ál-jog-történeti érvelési dimenziót hoznak létre*”, amely folyamatnak „*csak a történeti alkotmány eszméjének lejárata lehet a vége*”.

Lecsendesedő gyakorlat a kezdeti lelkesedés után

Bár arról nincs tudomásunk, hogy a történeti alkotmány vívmányaival kapcsolatban az említett tematikus ülés megvalósult volna, és az Alkotmánybíróság külön elemzést sem tett közzé a normaszöveg értelmezésével kapcsolatban, Pokol Béla óvatosságra intő szavai nem maradtak hatás nélkül: a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatot követő két évben a történeti alkotmány vívmányaira való hivatkozási hajlandóság jelentősen alábbhagyott. Gyakorivá vált, hogy a vívmányokra pusztán általánosságban, konkrét elemzési szempontok bemutatása nélkül történt utalás [többek között a 45/2010. (XII. 29.) AB határozatban, valamint az 5/2013. (II. 21.) AB határozatban], illetve az is hogy ugyan a határozatokban megjelentek jogtörténeti elemzések, de azok alapján konkrét dokumentumok vagy elvek vívmányként nem kerültek azonosításra [például a 4/2013. (II. 21.) AB határozatban, valamint 6/2013. (III. 1.) AB határozatban].

Jellemzővé vált továbbá, hogy új jogszabályok, jogelvek vagy egyéb alkotmányos követelmények azonosítása helyett az Alkotmánybíróság a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban megjelölt jogszabályok és jogelvek újbóli felidézésére szorított [például a 25/2013. (X. 4.) AB határozatban, illetve a 4/2014. (I. 30.) AB határozatban]. A 21/2014. (VII. 15.) AB határozat volt az, amely a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban foglaltak felidézése mellett újabb jogforrásokat azonosított: a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:36. törvénycikket, valamint a bünvádi perrendtartásról szóló 1896:32. törvénycikket, amelyek a későbbiekben szintén visszatértek az Alkotmánybíróság

gyakorlatában. Az új források azonosításának intenzitása azonban ezt követően sem növekedett: jellemzően évente egy-két új jogszabályt, jogelvet jelölt meg az Alkotmánybíróság a történeti alkotmány vívmányaként, egyéb alkotmányos követelmények azonosításának kísérletére pedig elsősorban a különvéleményekben és párhuzamos indokolásokban került sor.

A belső jogi alkalmazási kör dinamikus szemlélete során, az egyes források azonosítása mellett, annak a vizsgálata is jelentős, hogy e források azonosítása és az azokra történő hivatkozás milyen funkció megvalósítása érdekében történik. Az elmúlt nyolc év gyakorlatát áttekintve kirajzolódik a történeti alkotmány vívmányaira való hivatkozás növekvő súlyának tendenciája, ám ez rendkívül lassan, illetve kis intenzitással valósul meg. Kezdetben, amikor az indokolásokban először jelentek meg a hivatkozások, azok csak kiegészítésként szerepeltek. Az egyébként is levezetett döntés mögött felsorakoztatott érvek sorában nem rendelkeztek meghatározó, döntő súllyal, a hiányukban is vélhetően ugyanazon döntést hozta volna az Alkotmánybíróság.

Lassan megkezdődő felfelé ívelés

A 4/2014. (I. 30.) AB határozat volt az első, amelyben a történeti alkotmány vívmányaira vonatkozó utalás igénye megjelent: Szalay Péter³ párhuzamos indokolásában röviden felidézte azt a korábbi megállapítást, hogy „*a történeti alkotmány vívmányának kell tekinteni azokat a szabályokat, amelyek a bírói függetlenségét hazánkban bevezették*”, majd rögzítette, hogy szükségesnek tartotta volna az azokra való hivatkozást „*az érvanyagot erősítendő*”. Szalay Péter tehát kifejtette, hogy az érvanyag támogatására szükséges a történeti alkotmány vívmányainak felidézése is, ez pedig az első lépését jelentette a vonatkozó norma alkalmazásához való fokozatos visszatéréshez.

A következő fontos állomás ezen az úton a 34/2017. (XII. 11.) AB határozat volt, amely a sajtószabadságot mint jogelvet azonosította a történeti alkotmány vívmányaként. Bár azt vívmányként nem azonosította, az indokolás hivatkozott az

1848. évi sajtótörvényre is, ennek kapcsán fogalmazott meg kritikát Czine Ágnes (és hozzá kapcsolódva Szalay Péter) különvéleményében: Czine Ágnes⁴ a sajtótörvényt vívmányként azonosította és rámutatott arra, hogy a sajtó objektív felelősségével kapcsolatos alkotmányjogi panasz tárgyában hozott döntés kapcsán a történeti forrás egy másik, az indokolásban nem idézett része ellentétes az érvekkel. E különvélemények tehát követelményként fogalmazták meg a történeti források teljesebb körű áttekintését, rámutatva, hogy az abban foglaltakat érdemi ellenérvként is lehet használni, s nem kizárólag az érvanyag támogatására szolgálhatnak.

Az, hogy az Alkotmánybíróság valamely kérdésben kizárólag a történeti alkotmány vívmányaira alapozva hozzon meg egy ítéletet, vagy azoknak jelentős, döntő súlyt tulajdonítson egy vitás kérdésben, még várat magára. Az indokolásokban nem mutatkozik arra irányuló törekvés, hogy a vonatkozó értelmezési szabályt érdemben alkalmazzák, az egy-egy újonnan azonosításra kerülő jogszabály mellett jellemzően a korábban deklarált forrásokra hivatkoznak, a párhuzamos indokolásokban és különvéleményekben pedig rendkívül változatos egyéb alkotmányos követelmények kerülnek megfogalmazásra [a 3023/2016. (II. 23.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában Lenkovics Barnabás például „a szülő és rajta keresztül a gyermek terhesség-gyermekágyi segély formájában történő támogatását” jelöli meg ilyen követelményként]. Mindazzal együtt, hogy természetesen nem fogalmazható meg tényállításként, hogy kizárólag a történeti alkotmány vívmányaira történő érdemi és jogvitát eldöntő utalással lehet megalapozott határozatot hozni, az Alkotmánybíróság jelenlegi gyakorlata, amely nem vetíti előre a fogalom közeli kibontakozását, a normaszöveg alkalmazhatóságával kapcsolatban kérdéseket vet fel.

Nemzetközi jogi kérdések, önálló államiság és a történeti alkotmány vívmányai

A belső jogi alkotmányos jelentőségű kérdések mellett még egy tekintetben alkalmazásra került az Alaptörvény értelmezési szabálya: a külső jogi vi-

szonyok vonatkozásában felmerülő, a magyar államiságot érintő nemzetközi jogi kérdésekre adott alkotmányos válaszok megfogalmazásakor.⁵ Ennek kapcsán két releváns forrást fontos megemlíteni: a 22/2016. (XII. 5.) AB határozatot, valamint a 22/2019. (VII. 5.) AB határozatot.

A 22/2016. (XII. 5.) AB határozatban⁶ az Alkotmánybíróság hosszan foglalkozott az Európai Unió szerveire történő hatáskörátruházással, azt vizsgálva, hogy „a közös hatáskörgyakorlás sérti-e az emberi méltóságot, más alapvető jogot, vagy Magyarország szuverenitását, illetve történeti alkotmányán alapuló önazonosságát.” E határozat a történeti alkotmány vívmányait összekapcsolta Magyarország alkotmányos identitásával és alkotmányos önazonosságával, ez utóbbiak kapcsán rögzítve, hogy azok „tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, esetről-esetre bontja ki.” Az értelmezési szabály idézését követően, az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatához képest, kirívóan széles körben került alkalmazásra a történeti alkotmány vívmányainak fogalma: abból fakadó alkotmányos jogelvként került azonosításra többek között a köztársasági államforma, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a jogegyenlőség, valamint a velünk élő nemzetiségek védelmének követelménye is.

A magyar államiságot érintő nemzetközi jogi kérdések kapcsán megemlítendő második alkotmánybírósági határozat a közigazgatási bíróságról szóló törvény kapcsán beérkezett, alaptörvényellenesség megállapítására irányuló indítvány elbírálásáról született 22/2019. (VII. 26.) AB határozat. A döntés indokolásában is megjelenik a történeti alkotmány vívmányaira vonatkozó értelmezési szabály, ám ott kizárólag belső jogi vonatkozásban: a nemzetközi aspektust Pokol Béla különvéleménye kapcsolja a határozathoz.

Pokol Béla, amellet, hogy „önálló államiságunknak” a történeti alkotmány vívmányaként történő azonosításával tovább bővíti a kapcsolódó egyéb absztrakt alkotmányos követelmények listáját, kifejti, hogy értelmezési szabály vonatkozó részének

jövőbeni alkalmazását nem a belső kérdések, hanem a nemzetközi jogi, államiságot érintő ügyek vonatkozásában látja megvalósíthatónak és indokoltnak. „Ellenzem, hogy történeti anekdotaként vett példázatokkal igyekezzünk alátámasztani a mai, demokrácián nyugvó alaptörvényi rendelkezéseink értelmezését az egyes államszervezetünket érintő törvények vizsgálatánál” – írja –, „történeti alkotmányunknak az állami és nemzeti függetlenséget érintő uniós jogi és más hatalmi aktusokkal szembeni védelemben a legnagyobb szerepet láthatom biztosíthatónak.” Ezen állásfoglalása összhangban van az általa korábban, az „ál-jogtörténeti érvelési dimenzió” kialakulása kapcsán megfogalmazott fenntartásokkal: az egyes konkrét jogforrások helyett az egész alkotmányos fejlődést átható jogelvekben, a történeti alkotmány teljességében látja az értelmezési klauzula alkalmazhatóságát, absztrakt szinten szemlélve a folyamatokat.

Kutatási mintámban nem találkoztam más olyan határozattal, amely reflektált volna valamilyen formában az értelmezési szabály nemzetközi viszonylatokban való alkalmazhatóságára. E gondolati ív azonban nem hanyagolható el, mi több, jelenünk nemzetközi jogi és politikai aktualitásainak fényében számíthatunk arra, hogy a jövőben ez az aspektus is kidomborodik, akár dominánssá is válik az Alkotmánybíróság érvelésében. A nemzet önazonosságát a magyarság történetével, a magyarság történetét pedig a történeti alkotmány vívmányai-val megragadni logikus kapcsolati rendszer, ám a fogalmak tisztasága és politikai semlegessége kérdéseket vet fel, amelyek tisztázása a jövőben fontossá válhat.

Befejezés és összegzés

A Jogtörténetben eddig a témával kapcsolatban publikált cikkeimben arra tettem kísérletet, hogy bemutassam, hogyan fejlődött az Alaptörvény értelmezési szabályának a történeti alkotmányunk vívmányaira vonatkozó kitétele az Alaptörvény megszületését megelőző időszaktól kezdődően a hatálybalépést követő hetedik év lezárultáig.

A kutatás során a fogalommal kapcsolatba kerülő különböző fórumok tevékenységét áttekintve a következő volt megállapítható: a döntően politikailag motivált alkotmányozó hatalom számára a fogalom alaptörvényi szintre emelésének célja a szocialista múlttal történő szakítás volt; a jogtudomány képviselői által megfogalmazott lehetőségek közül egyedül egy sui generis értelmezési szabályként való értelmezés képzelhető el (a lehetőségekhez mérten) koherens rendszerként; az Alkotmánybíróság gyakorlata pedig kettős követelményt támaszt a fogalommal kapcsolatban, a belső alkotmányjogi kérdések megválaszolásában, valamint a nemzeti szuverenitást érintő nemzetközi jogi jelentőségű kérdések kapcsán történő segítségnyújtást.

Az elvárásoknak az Alkotmánybíróság jelenlegi gyakorlata csak részben tud megfelelni: A szocialista múlttal való szakítás, legalábbis deklaráció szintjén, a normaszöveg elfogadásával és hatályba lépésével lezárult, így azzal külső fórumnak nincsen további kötelezettsége. A jogtudomány által körvonalazott értelmezési mód kidolgozása azonban még várat magára, amelynek hiányában viszont a gyakorlati alkalmazás is olykor csorbát szenved. Mindemellett további kihívás az Alkotmánybíróság számára egy olyan, akár kettős értelmezési szabály kidolgozása, amely egyszerre lehet alkalmas a belső alkotmányjogi problémák megoldására, valamint a nemzetközi jogi jelentőségű, szuverenitást érintő kérdések megválaszolására.

Ugyanakkor nincs okunk csüggedni: számos jogi fogalom kapcsán tapasztaltuk már azt, hogy tényleges tartalma lépcsőről lépcsőre bontakozott ki. Ha minden követelménynek nem is fog megfelelni végül a gyakorlati alkalmazás, bizakodhatunk: bár kis intenzitású a fejlődés, az Alkotmánybíróság részéről hajlandóság mutatkozik a fogalom alkalmazására. Így akár a belső jogi, akár a nemzetközi jogilag releváns kérdések megválaszolásánál bizonyára találkozni fogunk a fogalommal, és egyre közelebb fogunk kerülni ahhoz, hogy megtudjuk, mit is jelent, hogy a történeti alkotmány vívmányai.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ A határozat jelentőségéről és különösen a történeti alkotmány szerepéről részletesebben lásd: CSINK Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól – az elmozdíthatatlanság alkotmányjogi fogalma. In: <https://jema.hu/article.php?c=193> (letöltés ideje: 2020. március 18.)

² Pokol Béla alkotmányértelmezési felfogásáról részletesebben lásd: POKOL Béla: Az alkotmánybíráskodás szociológiai és politológiai kérdései. In: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol56.pdf> (letöltés ideje: 2020. március 18.)

³ Szalay Péter alkotmánybírói szerepvállalásáról részletesebben lásd: SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár – SZILÁDI Péter Sándor: „Mindig is szerettem volna alkotmánybíró lenni” – Interjú Dr. Szalay Péterrel. In: <https://arsboni.hu/mindig-is-szerettem-volna-alkotmanybiro-lenni-interju-dr-szalay-peterrel/> (letöltés ideje: 2020. március 18.)

⁴ Czine Ágnes alkotmánybírói szerepvállalásáról részletesebben lásd: Károli Gáspár Református Egyetem: „Belső készítésnek érzem, hogy a fiataloknak átadjam tapasztalataimat” –

interjú Dr. Czine Ágnes alkotmánybíró asszonnyal, Egyetemünk oktatójával. In: <http://www.kre.hu/portal/index.php/979-interju-czine-agnessel.html> (letöltés ideje: 2020. március 18.)

⁵ Különösen az Európai Unióra történő határhely-átvétel kérdésére vitatott az egyes nemzetek alkotmányjogában. Ennek kapcsán külön kiemelendő a Német Szövetségi Alkotmánybíróság állásfoglalása, amely korlátokat szab az uniós döntések érvényesülésének, erről összefoglalóként lásd: FAZEKAS Flóra: A Német Szövetségi Alkotmánybíróság ítélete a Liszszaboni Szerződés alkotmányosságáról. In: <https://europaialkotmanyjog.eu/?p=76> (letöltés ideje: 2020. március 18.)

⁶ A határozat jelentőségéről és az uniós jognak a magyar jogrendszerben elfogadott szerepéről részletesebben lásd: BLUTMAN László: Szűrőületi zóna: az Alaptörvény és az uniós jog viszonya. In: https://hvgorac.hu/pdf/KJSZ_2017-1_2_14o.pdf (letöltés ideje: 2020. március 18.)

Házassági bontójog a dualizmus idején

Írta: BÁLITS PANNA

A válás olyan intézmény, amely csupán néhány héttel fiatalabb a házasságnál – szól a mondás. Az emberi kapcsolatok velejárói, hogy megszakadhatnak. Az ember téved, hibázik, rosszul választ, változik, ezek pedig mind előidézhetik egy kapcsolat megromlását és megszűnését. A kapcsolatok változásának, megromlásának gyakorisága miatt a házasság megszűnésének szabályozása mindenkor jelentős hatással volt az emberek életére: a túl szigorú szabályok specifikusan hátrózták meg a bontókokat, nehezítették a válást, ma viszont megengedőbb a szabályozás, és a helyrehozhatatlan házasságot a felek akár közös megegyezéssel is felbonthatják.¹ Magyarországon a frigy felbontásának szabályozása a polgári állam megjelenésével enyhült, az 1894-es Házassági Törvény válásról szóló rendelkezései megengedőnek bizonyultak a feudális magánjoghoz képest, azonban merően máshogy kezelték a házasság megromlását, mint ahogy azt ma tesszük, ezekre a különbségekre rávilágítva mutatom be a következőkben a törvény rendelkezéseit.

A házasság megszűnésének okai, a bontókok

A Házassági Törvény (a továbbiakban: Ht.) 73. §-a a házasság megszűnésének három formáját ismeri el. A frigy megszűnését alapvetően és leggyakrabban a házastárs halála okozza. Az egyik házastárs eltűnését követően kérelmezhető e személy holtta nyilvánítása, és egy újabb házasságkötés a korábbi kötelék megszűnését eredményezi. A harmadik lehetőség a bírói felbontás, amely csupán kivételes esetben szünteti meg a köteléket. A szakasz a házasság felbontásának lehetőségeit taxatív módon sorolja fel, emiatt a házasság felbontására irányuló egyéb jogügylet (pl. felek valóperes megállapodása) érvénytelen.

1. A 76. § szerint bírói felbontást kérhet az a személy, kinek házastársa házasságtörést vagy természet elleni fajtalanzkodást követett el, továbbá az, akinek házastársa – tudva, hogy korábbi házassága még fennáll – új házasságot kötött.

Házasságtörésnek minősül a házastárs harmadik személlyel történő nemi érintkezése abban az esetben, ha az az együttélés alatt történt, és az együttélés megszűnését eredményezte, illetve ha a hűtlenkedés szándékos volt. Mai szemmel nézve meglehetősen abszurd, hogy bizonyított tényállások egész sorát nem nyilvánították házasságtörésnek, például a nemi érintkezés megkísérlését, vagy ha a férj egy kéjnővel bezárkózott a kéjház szobájába. Sőt, az apaság vélelme miatt nem volt feltétlen bizonyító ereje annak sem, ha a hosszú ideje külön élő feleségnek gyermeke született. A jogalkalmazó a házasságtöréshez szükséges második tényállási elemet, a szándékosságot úgy értelmezte, hogy a nemi érintkezés a felek tudtával és akaratával történt, méghozzá azért, hogy a törvény a szándékos magatartást, vétkeiséget büntesse, e célból volt további tényállási feltétel a harmadik fél megnevezése is. A gyakorlat tehát nem ismerte el a házasságtörést, ha a másik vétkes személye ismeretlen volt, illetve ha a férj egy harmadik személlyel tett erőszakot, vagy a feleséget érte ilyen sérelem. A harmadik tényállási elem az együttélés, és annak megszűnése a hűtlenkedés következtében, ha ez nem szűnt meg, a bíróság úgy tekintette, hogy az ártatlan házastárs megbocsátotta a vétket, ezért nem állapította meg a bontókokot.

A természet elleni fajtalanzkodás azért szerepel bontóokként a törvényben, hogy lehetőséget biztosítson minden „ép erkölcsű” embernek az ilyen bűnös tevékenységeket folytatóktól való különválásra. A fajtalanzkodás mibenlétét a törvénysszöveg nem részletezi, annak megállapítását a bíróságra bízta.²

2. További bontóokként jelenik meg a Ht. 77. §-ában, ha az egyik házaspár a házastársát elhagyja, és az életközösség megbontását követő hatodik hónap után kiállított bírósági végzésben megállapított időpontig nem tér vissza, továbbá ha az elhagyó házaspár tartózkodási helye ismeretlen, és a bírói hirdetménynek jogos ok nélkül eleget nem téve nem tér vissza. Az életközösség a házasság egyik lételeme, amely nélkül a házasság lényegét veszíti, azonban a Kuria gyakorlata csak meghatározott tényállásoknál ismerte el az életközösség megszűnését hűtlen elhagyásként.

Képalírás: **Polgári házasság³**

Ismerető szöveg: **"Meggondoltad - é fiam ezt a komoly lépést?"**

Festő: **Klőcz György**

A hűtlen elhagyás tényállása szerint az egyik fél elhagyja a házastársát, tehát egyoldalú akarata szerint, jogos ok nélküli eltávozásával megszakítja az életközösséget, ezt követően az elhagyott a 77. §-ban foglaltak szerint szinte visszafogadási szándékkal kéri a bírót a visszahívási végzés kiállítására, amelynek az elhagyó meghatározott időn belül, jogos ok nélkül nem tesz eleget. Az elhagyás általában a közös lakás elhagyásként nyilvánult meg, de másképpen is megszakadhat az

életközösség. A két világháború közötti szűkös lakáviszonyokra tekintettel a közös asztaltól és ágytól való elválás is jelenthetett elhagyást, még akkor is, ha a házastársak egyébként továbbra is ugyanabban a lakásban éltek, ilyenkor bizonyítani kellett, hogy a különélésre nincsen lehetőség. Az életközösség megszakításához az elhagyó arra irányuló szándéka is kellett, eszerint nem elhagyás, ha a házastárs távozása nem az életközösség megszakításának céljából történt, hanem például munka, katonáskodás vagy hadifogság miatt. Tényállási elem az elhagyási szándék egyoldalúsága, amely nem valósul meg, ha a különélésbe mind a két fél beleegyezett. A távozás nem jelentett vétkeességet, ha a távozó indokát a bíró a Ht.-ben szereplő bontókok fennforgása miatt jogosnak ítélte.

A hűtlen elhagyás további tényállási eleme, hogy az elhagyott bírói végzés kiállítását kérje az életközösség megszakadásától számított hat hónap vagy az ismeretlen helyen tartózkodó távozását követő egy év után, amelynek a célja az életközösség folytatása. A meghatározott időtartam alatt a különélésnek folyamatosnak kell lennie, ha békülési szándék miatt vagy egyéb okból megszakad, akkor az addig eltelt időt a bíró nem veszi számításba. A végzés kiállítását kérő elhagyottnak valódi belső motivációra van szüksége, ténylegesen akarnia kell a házasság és az együttélés folytatását, mert ellenkező esetben az eljárás lefolytatása pusztán alakoskodás, amely jogos okot szolgáltat a vissza nem térő elhagyónak. A kereset elutasítható, ha például az alperes sértegeti a házastársát, kijelenti, hogy megunta, a visszahívás előtt házassági ígéretet tett másnak vagy kérelmében kifejezte, hogy mindenképp el akar válni és a visszahívás is ezt a célt szolgálta.⁴ A visszatérő szándékának szintén az életközösség visszaállítására kell irányulnia, ellenkező esetben, ha csupán a felbontást akarja elkerülni, nem hivatkozhat arra, hogy eleget tett a bírói felhívásnak.⁵

3. A Ht. 78. § házasság felbontását az kérhette a házaspár akkor is, ha a házastársa az életére tört, vagy súlyosan veszélyeztette testi épségét, egészségét.⁶ A bíró a veszélyeztetés súlyossága alapján dönti el, hogy megvalósult-e a tényállásban a 78. §-ban szereplő feltétlen bontókok, avagy az eset inkább a 80. § szabályozása alá esik. Ez mu-

tatkozik meg bontóokok közé sorolt nemi betegséggel való megfertőzésben, hiszen a körülmények, az egészség károsodásának súlyossága alapján sorolta a bírói gyakorlat a feltétlen bontóokok közé egyes betegségek, például a vérbaj, azaz a szifilisz szándékos terjesztését, míg más betegségek, például a tripper átadása csupán relatív bontóokok voltak. Akadt azonban olyan eset is, melyben a bíróság elutasította a felperes keresetét, aki azt állította, hogy a nemi betegségben szenvedő férje a házasság megkötése után őt is megfertőzte. A bíró nem állapította meg sem a feltétlen, sem a relatív bontóok fennforgását, mert a házasságkötést követő két hónapban a feleség egészséges volt, tehát a férj tette nem eredményezett súlyos egészségkárosodást.⁷

A súlyosság alatt nem csupán az egészség károsodásának súlyosságát értették, hanem azt is, hogy milyen hatással volt az erőszakos tett a házassági kötelékre. Ha a körülmények alapján világos volt, hogy a kapcsolat további folytatása lehetetlen volt, sőt veszélyes, a bíró megállapította a bontóokot. Másfelől viszont a házasfelek kisebbszerű bántalmazása esetén, illetve, ha a sértett házastárs részéről megbocsátás mutatkozott, pl. ha a feleség kibékült az őt részegen megverő férjével, a bíró elutasította a keresetet.

4. A 79. § azoknak a házasfeleknek ad kereseti jogot a házasság felbontására, akiknek házastársát a házasság megkötése után legalább öt év fegyházra, börtönre vagy halálra ítélték, abban az esetben, ha a házaspár a házastárs büntetéről a házasság megkötése előtt nem tudott. A Ht. különös indoklása szerint a házassági hűség része, hogy a házastársak a közös javaikat, így a becsületüket és a jó hírnevüket megóvják. Ha az egyik házasfelet bűncselekmény elkövetése miatt elítélik, a másik házastárs becsületén is csorba esik, ennek elkerülése végett bontható fel a házasság a 79. § alapján.⁸

5. Az idáig felsorolt bontóokok – ha fennállásuk bizonyítást nyert – feltétlenül eredményezték a házasság felbontását, ezzel szemben a 80. § a)-d) pontjaiban olyan okokat ismertet a törvény, melyek a bíró mérlegelése alapján vezethetnek váláshoz. A mérlegelés tárgyát az képezi, hogy mi-

lyen mértékben dúlta fel a házasságot a vétkes házaspár magatartása, és a döntés akkor szól felbontás mellett, ha az ártatlan házastárs számára az életközösség fenntartása elviselhetetlenné válna. A bírói belátás segítségével elkerülhetők azok a méltánytalan helyzetek, amelyek nem engednek kiutat a szenvedő házaspár számára az elviselhetetlen házasságból, ugyanakkor kiküszöbölhetővé válik a megfelelő súlyú ok nélküli felbontás.

A Ht. 80. § a) pontja szerint felbontható a házasság, ha a házaspár szándékos magaviseletével súlyosan megsérti a házassági kötelességet. A szabályozás különös indoklása csupán példálózva vizsgálja fel a házassági kötelesség fogalmát, idesorolva a kölcsönös becsületet, a tiszteletet és a támogatást, azonban konkrét meghatározást nem ad.⁹ A pontos meghatározás hiánya nehéz feladat elé állítja a bírót, akinek így mérlegelés, az emberismeret és az erkölcsi látókör alapján kell megállapítania, hogy az adott magatartás megsértette-e a házassági kötelességet.¹⁰

A házasság fogalmi meghatározásához kapcsolódik a házastársak egymás iránti gondoskodása, szeretete, tisztelete, egymás megbecsülése, a kölcsönös támogatás és a hűség, e követelmények azonban rendkívül tágan értelmezhetők, így a megszegésüknek is számtalan módja akad.¹¹ A Budapesti Tábla egyik ítéletében kijelentette, hogy egy férjes nőnek a házastársa iránti kötelessége, hogy erkölcsös voltát és életének tisztasága gyanúba ne keverje. Épp ilyen körülmények rajzolódnak ki egy másik korabeli ítéletből, melyben a bíró az alperes vétke miatt bontotta fel a házasságot. Ebben az esetben a felperes keresete és a tanúvallomások alapján megállapításra került, hogy a feleség kilenc éve alkoholistá volt, gyakran jött haza önkívületi állapotban vagy fetrengett nőiességét megtagadva az utcán, és képtelennek bizonyult a függőségétől szabadulni. Az asszony dologtalan, részeges és pazarló volta, és kötelességsértő magatartása miatt a bíró ítéletébe foglalta, hogy a felek közti házassági kapcsolat véglegesen megromlott, ez alapján választotta el a feleket. Ugyanígy felbontásra került az a házasság, melyben az asszony a férje akarata ellenére színművésznőnek állt és korábbi lakhelyét elhagyta, továbbá megszüntetésre került az a frigy is, melyben a feleség, bár a férjével együtt lakott, de éveken át nem beszélt vele, nem ápolta, nem

látta el a háztartást, sőt szándékosan, jogos ok nélkül elhagyta azt.¹² Hasonlóan a felbontás mellett döntött a bíró, amikor az egyik fél a szeretet nemlétét hangoztatta, vagy más iránti szeretét fejezte ki, esetleg durva, a szeméremérzet hiányára utaló kijelentést tett. A házastársi hűség megszegésére alapos gyanút keltő viselkedés, az idegennel való szerelmi viszony, a kéteshírű nővel kapcsolatban férjnek a házassághoz nem illő magatartása több esetben is a házasság felbontására készítette a bírót. A 80. § a) pontja szerint ítélték továbbá azokat az eseteket, melyekben a tényállás csupán kis mértékben tért el a 76-79. §-okban vázolt tényállásoktól. Látható tehát, hogy indokolt a bíró mérlegelési lehetőségének szélessége, hiszen az házastársak együttélése, viselkedése és személyisége a lehető legváltozatosabb élethelyzeteket produkáltak, és produkálják napjainkban is.

A 80. § b) pontja alapján felbontható a házasság, ha az egyik házastárs arra törekszik, hogy a családba tartozó gyermekeket bűnelkövetésre vagy erkölcstelen életre bírja rá. A b) pont alapján felbontott házasságokból kevés van, előfordult azonban olyan eset, amikor a bíróság e pont alapján találta vétkesnek az egyik szülőt a leánygyermek házasságán kívüli nemi viszonyának előmozdítása miatt.¹³

A 80. § c) pontja szerint az erkölcstelen, megátalkodottan folytatott életvitel feltételes bontóok. A szabályozás indoklása szerint az erkölcstelen életvitel alá tartozik a becstelen foglalkozás, a megrögzött iszákosság, a lealjasító játékszenvedély és a nemi kicsapongás, azonban a bírói gyakorlat csupán az érzéki kicsapongásokat vonja e bontóok alkalmazása alá. A c) pont szabályozása alá esik a kéjnői foglalkozás, mint erkölcstelen életmód folytatása is. A bíró azt a frigyét is e szabályozás alapján bontotta fel, melyben a férj folyamatos és hosszú ideje tartó viszonyt folytatott egy színésznővel, együtt éltek, és a kapcsolatból gyermeke is származott.¹⁴ A házasság felbontása akkor is megtörtént, ha a felperes a házastársa erkölcstelen magatartását többször megbocsátotta, de az alperes nem mutatott hajlandóságot a bűnös viselkedés befejezésére.¹⁵

A 80. § d) pontja szerint felbontható a házasság, ha az egyik házastársat öt évnél kevesebb időre ítélték fegyházra, börtönre vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fogházra. A fegyház- vagy börtönbüntetés esetén közömbös, hogy mi volt a büntetés kiszabásának oka, de a fogházbüntetésre csak akkor lehet bontóokként hivatkozni, ha a házastársat nyereségvágy miatt ítélték el. A büntetőbíróság hatályos ítélete az e pontra alapított bontóperben a házassági per bíróját köti.

A bontójog fejlődése

A XX. században a házasság felbontásának szabályozása egyre megengedőbbé vált. A törvényalkotásban a nők védelme hangsúlyosabban nyert érvényt, és megkezdődött a szakítás a vétkeségen alapuló bontójoggal is. Európa-szerte létrejött a kölcsönös felróhatóságon, majd a nem vétkeségen alapuló bontás, amelyet Magyarországon a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1951. évi IV. törvény (továbbiakban Csjt.) vezetett be. A Csjt. komoly és alapos ok bizonyításához kötötte a felbontást, a Legfelsőbb Bíróság 3. számú irányelve (1964) pedig már a közös akaratnyilvánítást is elismerte ilyen oknak, tehát ha mindkét házastárs el akart válni, ezt minden akadály nélkül megtehették.¹⁶ A korábbi házasságjog nem tartotta ezt alapos válóoknak, a mai szabályozás azonban engedi, hogy az emberek saját belátásuk szerint vessenek véget a házasságaiknak, nem kényszeríti őket kibírhatatlan élethelyzetekbe, és szélesebb szabadságot ad a társadalmunknak. A bontójog szabadabbá, emberibbé válásának első lépcsőfoka az 1894-es Házasságjogi Törvény volt, amely liberálisabb mederbe terelte a házasság intézményét és szilárd alapot nyújtott a későbbi szabályozásnak.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 4:21. § (1)
- ² GROSSCHMID Különös rész. In: GROSSCHMIDT BÉNI: A házasságjogi törvény. Budapest, 1908, Politzer-féle Könyvkiadó vállalat. 676.o.
- ³ Borsszem Jankó XXV. évf. 1293. sz. október 23.
- ⁴ DR. MESZLÉNY ARTHUR: Házassági jog és bírói gyakorlata. Budapest, 1930, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 59.o.
- ⁵ NAGY DOMONKOS - TÓTH: A házassági jog és a kuria gyakorlata. Budapest, 1940, Attila-Nyomda Rt. 140-150.
- ⁶ GROSSCHMID 1908, 687-689.o.
- ⁷ MESZLÉNY 1930, 85-86

- ⁸ GROSSCHMID 1908, 694.o.
- ⁹ GROSSCHMID 1908, 698-702. o.
- ¹⁰ NAGY DOMONKOS - TÓTH GYÖRGY 1940, 163-164.o.
- ¹¹ NAGY DOMONKOS - TÓTH GYÖRGY 1940, 165.o.
- ¹² MESZLÉNY 1930, 87-91.o.
- ¹³ NAGY DOMONKOS - TÓTH GYÖRGY 1940, 206-207.o.
- ¹⁴ MESZLÉNY 1930, 107.o.
- ¹⁵ NAGY DOMONKOS - TÓTH GYÖRGY 1940, 207-209.
- ¹⁶ NAGY MÁRTA: „A házasság megszűnése” in JAKAB ANDRÁS – FEKETE BALÁZS (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Családjog rovat, rovatszerkesztő: HEGEDŰS Andrea) <http://ijoten.hu/szocikk/a-hazassag-megszunese> (2018). [6]- [7]. 2019. 04. 23.

Horthy Miklós visszaemlékezése az Emlékirataim című műve alapján

Írta: MASCHEFSZKY EMESE

Horthy Miklós Ferenc József tengernagyjából lett az ország kormányzója, államfője, aki majdnem negyedévszázadon állt Magyarországon élén.¹ Ő volt az ország „hajósa”, ahogyan a képeken és karikatúrákon is ábrázolták, akinek XX. század viharában kellett helytállnia. Emlékirataim című műve alapján a második világháborút és azt megelőző időszakot kívánom cikkemben bemutatni, különösen Hitlerrel való kapcsolatát és a zsidó történetekkel kapcsolatban a szerepét.

Hitler és Horthy kapcsolata

Horthy nagy érdeklődéssel szemlélte Hitler németországi felemelkedését, vegyes érzelmekkel figyelte mindezt, ami történt. Keveredett benne a kíváncsiság és egyfajta kellemetlen érzés is, mivel kétségei voltak Hitler felelősségéről olyan események vonatkozásában, mint amilyen a Reichstag felgyújtása volt. Ez nem fért össze Horthy konzervatív nézeteivel. Első találkozásukra az 1936. július 11-én aláírt német-osztrák egyezmény aláírást követően került sor Horthy, amikor már megfelelőnek ítélte a viszonyt Ausztria és Németország között, ugyanis ekkor már egyik államot se sértette meg véleménye szerint a másik felet a közeledéssel.² Egy vadászat adott alkalmat megismerkedésükre Obersalzbergben, ahol Hitler a bemutatott programját a kormányzó számára. Közös pontot szolgáltatott számukra az első világháborút lezáró versailles-i békerendszer okozta sérelmek, ami a két volt szövetséges ország törekvéseit egybekapcsolta. Horthy Hitlert egy jó emlékezőtehetséggel megáldott, szíves vendéglátónak írta le első találkozásukkor, aki érdeklődött vendége politikai gondolatai iránt, nem ahogyan későbbiekben visszaemlékeztek rá. Itt még nem esett szó Hitlernek a második világháború során megvalósított terveiről, köz-

tük a zsidók módszeres kiirtásáról. Az államfő pozitív érzésekkel távozott első találkozásukról és országa lakosainak tragikus jövőjéről, amit Hitler idéz elő, semmit nem látott ekkor.

1938-ban hívta meg Horthyt újra Hitler, a meghívás apropója az egykori császári és királyi flotta felélesztése volt, aminek alkalmából új nehéz cirkálót bocsátott a német haditengerészet vízre. A kormányzót, mint az osztrák-magyar hadiflotta utolsó parancsnokát hívták meg az eseményre és feleségét pedig keresztanya szerepre kérték. Horthy Hitlert az elért sikerei után megváltozottan írta le, olyannak, aki Európa urának tartja magát.³ Hódítási céljaiba avatta be Horthyt, terve Unternehmen Grün fedőnevet viselte, és amelynek nyitányaként le akarta igázni a cseheket – ennek kivitelezésében Magyarországnak is szerepet szánt. A háborúra felkészülve Hitler megígérte, hogy a magyarok a megszerzett területeket megtarthatják, de a kormányzó ellenállt, nem támogatta a nagyratörő tervet, vallotta a békés eszközök útján történő revíziós törekvést. A nézeteltérés nyomán a barátságos hangulat a két államfő között eltűnt és a magyar miniszterek is hasonló beszélgetést folytattak a német vezetéssel, aminek során hangzott el ez a mondat: „Aki részt akar venni a lakomán, annak a főzésből is ki kell vennie a részét.”⁴ Tehát Magyarországnak fegyveres támogatást kell nyújtania, ha bármilyen területet vissza akar kapni és azt kell tennie, amit Németország, azaz a Führer mond. Ez, mondhatni előrevetítette a későbbiekben elfogadott zsidótörvényeket, illetve a magyar holokausztot, ezek vonatkozásában is főként a német akarat érvényesült.

Hitler stratégiai tervei szerint a német sikerhez szükséges volt a magyar szövetség geopolitikai és gazdasági szempontból is.⁵ Magyarország nem maradhatott ki a háborúból, bármennyire sem akarta azt Horthy. Az 1930-as évek második felé-

nek német orientációja nyomán azonban nem csatlakozhatott más oldalhoz. A kezdeti pozitív kapcsolat után a két államfő helyzete egyre egyenlőtlenebbé vált – a mérleg nyelve pedig egyértelműen Hitler fele lejtett. Kérdés, hogy Horthy tényleg nem tehetett semmit, hogy megakadályozza a Führer akaratát?

Vitéz nagybányai Horthy Miklós

A zsidókérdés

Az emlékirataiban Horthy érintette a zsidókérdést, röviden ismertette a tragikus történeteket. A háború előrehaladtával egyre inkább előtérbe került a zsidókérdés a Hitlerrel szövetségben álló vagy befolyásoltsága alatt álló államokban, Horthy szavaival élve „Hitler a birodalom külpolitikai kapcsolataiban egyre inkább a barátság próbakövének tekintette”.⁶ Magyarország vonatkozásában Hitler problémásnak ítélte, hogy ugyan az antiszemita törvényeket meghozták, de azon véle-

ménye szerint nem jártak el várakozásainak megfelelően – még akkor sem, ha az antiszemitizmus német befolyás nélkül jelen volt az országban, aminek bizonyítéka, hogy a numerus claususról szóló törvény már az 1920-as évek legelején megszületett. Hitler a végső megoldást sürgette: egy zsidó se élhessen tovább. Magyarországon az első világháború után lett úrrá a kommunista Kun Béla uralma után a zsidók iránti gyűlölet, mivel a kommunistákban a zsidókat látták, de Horthy véleménye szerint ez az ellenérzés hamarosan el is múlt a társadalomból. A nemzeti jövedelem 25 %-a volt ekkoriban „zsidó kézben” és a polgári állások jelentős részét is izraelita honfitársaink töltötték ki. Az antiszemitizmus lehet nem uralta a mindennapokat az 1920-as években, de az is igaz, hogy a zsidóellenes törvények végrehajtását követően lázongás nem tört ki – ahogy a munkatáborokba történő hurcolás ellen sem emelték fel sokan a szavukat.

A zsidókérdést a magyar országgyűlés az Anschluss-t követően tűzte napirendre, ennek eredményeként születtek meg a zsidótörvények. Horthy a jogfosztást védelmi funkciónak tekintette: „a magyar kormány az erőszakos német követelések megelőzése végett olyan törvényjavaslat előterjesztésére szánta magát, amely a kérdések nyugvópontra jutását célozta, és izraelita vallású polgárainak jogainak bizonyos korlátozása alakjában tulajdonképpen védelmet kívánt a számukra nyújtani az egyre fokozódó túlzások fenyegetése ellen”.⁷ Az első zsidótörvény kidolgozását Imrédy Béla pénzügyminiszterre bízta, aki a zsidók vezető elitjével is jó viszonyban állt. A törvény nem követte a nürnbergi mintát, mivel az a faji alapon diszkriminálta a zsidókat, az első zsidótörvény pedig vallási alapon.⁸ Alapvetően kevésbé voltak drasztikusnak mondhatóak a kormányzat lépései, könnyebbséget jelentett a törvény végrehajtására álló öt év, amit azzal a céllal foglaltak a jogszabályba, hogy hátha addigra a megváltozik a háború folytán a helyzet és nem kerül sor annak végrehajtására.

Darányi miniszterelnököt Imrédy követte a kormány élén, aki angolbarát nézeteiről volt is-

mert, ám Horthy nagy megdöbbenésére zsidóellenessé vált kinevezését követően. 1939 decemberében az újdonsült miniszterelnök a kormányzó előzetes hozzájárulása nélkül új törvényjavaslatot terjesztett elő, mely a numerus clausust 20%-ról 6%-ra vitte le és faji alapon különítette el a zsidókat, ezzel érdemben szigorítva az addigi szabályozást. Horthy találgatásai szerint a miniszterelnök a pozícióját féltette és a németeknek kívánt megfelelni, miközben az államfő bizalmát elveszítette, aki inentől a kormányfő leváltására várt. Szálasi Ferenc kinevezését is megtagadta többször, mire végül fia életének zsarolásával és a helyzetet elvesztettnek ítélve adta meg végül aláírását, de alkotmányjogiilag nem találta érvényesnek sohasem.⁹ Imrédy felmentésére 1939 februárjában került sor, azt követően, hogy egy napilap bizonyítékot talált arra, miszerint a miniszterelnök zsidó felmenőkkel rendelkezik egy dédapja révén. A szembesítés során a megdöbbenés okozta sokkban felmentését kérte Imrédy, amit természetesen megkapott. Horthy szerint a felmentését nem azért fogadta el, mert zsidó ősei voltak, hanem mert túlzottan zsidóellenes volt, tulajdonképpen zsidók védelme érdekében történt lemondásának elfogadása.¹⁰

Az 1939-es választáson a nyilaskeresztes párt 31 mandátumot szerzett, aminek élén a későbbi miniszterelnök, Szálasi Ferenc állt, aki Horthy lemondását követően az országos lényegében kiszolgáltatta a német akaratnak – súlyos károkat okozva ezzel. A Kállay kormány idején hozott zsidótörvény célja volt, hogy a német igényeknek megfeleljen és a drasztikusabb kérések elé menjenek. Eszerint bevezették a hadiköltségekhez hozzájárulás címén külön terhelő különadókat és a földbirtokukat is korlátozták.¹¹ Magáról a zsidó törvényekről memoárjában ennyit írt Horthy röviden összefoglalva. Megfigyelhető, hogy a felelősség kérdéséről¹² nem írt, állítása szerint minden negatív intézkedés német nyomásra történt, de a zsidó védelmére is szolgáltak intézkedések, amivel Hitler ellenszenvét kivívták. Ebben az időszakban, a deportálások előtt senki nem gondolta volna, hogy megtörténhet az, ami a holokauszt során megtörtént, hogy Hitler zsidógyűlölete hova vezet

majd és a Lebensraum kialakítását bármi áron véghez vinnék a náci ideológia nevében.

1942-ben Kleissheimben találkozott Hitler és Horthy, ahol Goebbels naplója szerint „a Führer alkalmasint túlságosan keményen támadt Horthyra”. A zsidókérdés megoldására buzdította Horthyt, ez a mondat hagyta el a száját: „A zsidókat mind meg kell semmisíteni vagy koncentrációs táborba kell dugni”.¹³

Horthy Miklós és Adolf Hitler

Az utolsó találkozás Hitlerrel

1944. március 17-én Horthy újból találkozott a Führerrel, de indulása pillanatától rossz előérzet kószta, mely nem sokkal később be is igazolódott. A kormányzó azzal a céllal indult Németországba, hogy a magyar csapatok visszavonását kérje a frontokról, azonban Hitlernek más tervei voltak a magyar katonákkal. A beszélgetést rögtön az olasz áruállással kezdte és kifejezte abbéli aggodalmát, hogy Magyarországon is hasonló fog történni és szükségét érzi egy megnyugtató bizonyítéknak, hogy nem fog megtörténni és intézkedések megtételét vetítette előre. Ez alatt a Kállay-kormány elmozdítását értette, Hitler egy, a német érdekek mellett egyértelműen felsorakozó kormányt kívánt az ország élén látni. Hiába biztosította Horthy őt, hogyha arra lesz szükség, hogy az ország saját léte fennmaradása miatt fegyverszünetet kérjen, arról Németországot előzetesen tájékoztatni fogják. De a beszélgetés vitás mederben folytatódott, Hitlerre ész érvekkel nem lehetett hatni és

nyilvánvalóvá vált, hogy a német megszállás egy valós opcióvá vált. Végül Horthy kíséretével együtt távozni akart, amit légiriadóval és vonata feltartóztatásával nehezítettek. Horthy nem engedett Hitler fenyegetéseinek, nem kívánt országa védelme érdekében behódolni a Führernek. A következő beszélgetésük folyamán Hitler megbánást színlelt és egy színjátékot előadva próbálta elhitetni, hogy a megszállást vissza akarná vonni, ha tudná, de sajnos nem áll módjában már és a megszállás a német csapatok által megkezdődött. A kormányzó megfontolta lemondását, de Hitler biztosította, hogy a katonai intézkedések Magyarország védelmét célozzák és addig tart amíg megbízható kormányt nem alakítanak ki. Horthyt nem ezek az érvek marasztalták pozíciójában, hanem az, hogy a parancsoksága alatt álló honvéddhadsereget nem vonhatják el és nem olvaszthatják be a német hadseregbe, továbbá a zsidók helyzete is aggasztotta. Azt gondolta, hogy 800 000 ezer zsidó és sok menekült életét mentheti meg maradásával, hiszen ő tehet annak érdekében, hogy ne Szálasi Ferenc alakítson kormányt, aki rögtön eleget tenne a náci akaratnak.¹⁴ Ez volt az utolsó találkozásuk, Hitler öngyilkossága előtt már nem látták egymást többet.

A Kállay-kormányt a Sztójay-kormány követte, amely a német vezetés érdek kiszolgálójaként jelent meg és Horthy bizalmát nem élvezte¹⁵. Az új kormány a zsidókat a Dávid-csillag viselésére kötelezte, és az élet minden területén másodfokú állampolgárokká változtatta őket. Serédi bíboros hercegprímás tiltakozott a zsidókat érintő korlátozó intézkedések ellen, de megértésre nem talált. A kereskedelmi miniszter az összes zsidó üzletet bezáratta és az elhurcolások végrehajtását Baky és Endre államtitkárokra bízta, akik precízen meg is tették a rájuk bízott feladatot, még kérkedtek is azzal a minisztertanács előtt, hogy eljárásuk során emberséges szempontokra nem lehetnek tekintettel.¹⁶ Hitler Sztójay meghívása során megdicsérte a zsidókérdés megoldásának előbbre viteleiben, de még többet kívánt elérni az országban és a végső megoldásig a Gestapo maradását véglegesítette. Egyedül Csatai honvédelmi miniszter szó-

lalt fel az embertelenségek ellen, aki később öngyilkos lett az események hatására. Érdekes belegondolni, hogy a sok politikai és egyházi vezető közül alig-alig szólaltak fel a zsidók védelmében és a végrehajtás során a szakmai és katonai apparátusok mindent parancsot teljesítettek, hiába annak alapjogi és emberi jogi ellenes mivoltára. Lehet, hogy nem volt nyilvános, hogy mi történik a koncentrációs táborokban, de a tulajdon és vallásszabadság sérelménél sem emeltek szót ellene, a későbbiekben a marhavagonokhoz is kellett valakiknek kíséernie a zsidókat. Horthynak a német megszállás után nem maradt eszköz a kezében, egy titulus maradt cselekvési lehetőség nélkül. Változást a közelgő német vereség hozott számára, így cselekvési szabadságának fokozatos visszanyerésével a zsidókat mentesíthette a törvényes tilalmak és korlátozások alól.¹⁷ Nagyszámú kérelmet terjesztettek elé és ő egyet sem utasított vissza állítása szerint, valamint a zsidók kiirtásáról sem tudott, csupán annyi információt osztottak meg vele, hogy munkatáborokba viszik őket, ahol dolgoztatják őket. Július elején tudta meg titkos hírhozó útján, hogy mi zajlik a koncentrációs táborokban, ekkora már sok zsidó számára hiába. A minisztertanács az arra vonatkozó javaslatot, hogy kérjenek pontos felvilágosítást a németektől az ott levő történésekről, megtagadták. Az egyház keresztlevelek kiállításával próbálta menteni a még nem elhurcoltakat és ifjabb Horthy Miklós irodát rendeztetett be, mely a zsidóbizottságokkal kapcsolatot tartott fenn, így tájékozódhatott Horthy és már beavatkozni is tudott. 40000 zsidót vittek el és a következő lett volna a 170000 fős budapesti zsidóság elvitele, amire Baky és Endre államtitkárok készültek augusztusi dátummal egy rajtaütésszerű akció keretében. Horthy az ottani zsidók védelmére Esztergomból rendelte Budapestre a páncélos hadosztályt, hogy akár fegyveres erővel, de akadályozzák meg az elszállításukat. A Wallenberg-misszió, melyet a Vöröskereszt és Gusztáv svéd király működtetett, munkájában is részt vett, bár a zsidók Palesztinába költöztetése sikertelennek bizonyult. A nácioknak hivatalosan tudomására hozta, hogy a zsidók elszállítását megkívánja akadályozni ahogyan

csak tudja és ennek következtében elálltak a németek a további elhurcolástól ingatag háborús helyzetükre tekintettel. Horthy zsidó mentő munkáját, hogy a budapesti zsidóságot ő mentette meg a zsidó bizottság nyilatkozata hivatalosan tanúsította.

A háború után

1944 őszén Horthyt megzsarolták Miklós fia életével, akit elraboltak és koncentrációs táborba hurcoltak el, hogy Lakatost leváltva a nyilas-keresztes párt vezérét, Szálasi Ferencet nevezze ki miniszterelnökké. Szálasi maga kérte kinevezését kétszer utasította vissza, harmadjára írta alá a kinevező iratot, mikor más látta, hogy nincs más lehetősége és esélye van így legalább fia megmentésére, ha az országot már nem tudja megmenteni a náciaktól. Ezzel megakadályozták, hogy Magyarország tervei ellenére fegyverszünetet köthessen és kötelezhették a további hadviselés folytatására. Október 17-én távozott Horthy az országból, mint a németek foglya, kényszerrel távolították el az ország éléről, melyet negyedszázadig vezetett.¹⁸ Az ország sorsa az orosz megszállással sem lett jobb 1945 tavaszán, hiába üldözték ki az utolsó német katonát, jöttek helyette a szintén kegyetlenkedő oroszok. Egyik megszállásból a másikba esett Magyarország. Horthy még mindig fogságban volt, de mély szomorúsággal figyelte hazája sorsának alakulását. A zsidók helyzete nem javult a náci uralom

meghurcoltatásához képest, ugyanúgy fogták össze a zsidókat az utcáról és hurcolták munkatáborokba. Gödöllő mellett állították fel az első gyűjtőtábor és keletre is hurcolták az így összeszedett embereket.¹⁹ A lakosság sem volt kivétel az erőszak ellen, tömegesen erőszakolták meg a női lakosokat.

Horthyt a nürnbergi per folyamán az emberiségellenes bűntettek náci elkövetőinél, mint tanút idézték. Ha felelősségének kérdését vizsgáljuk ez jelentős érv ártatlansága vagy felelősségmentessége terén, hisz a náci bűnök elkövetőinek pereit évtizedekig, sőt napjainkig is eltartanak, ám ő sosem ült vádlottként a tárgyalóteremben. Veessenmayer perében hívták tanúként 1948 márciusában, mely során a vádlott magyarországi működéséről és a zsidók üldözéséről tettek fel neki kérdéseket.²⁰ Dr. Páthy András ügyvéd írásba foglalt kérdőíve segítette Horthy kihallgatását. Egy másik jelenlevő magyar ügyvéd azonban Horthy hírnevének csorbítására törekedett a kihallgatások folyamán. Olyan kérdéseket tett fel, amik azt sugalmazták, hogy a zsidóellenes döntések mögött a magyar kormány állt, de próbálkozása nem járt sikerrel és kérdéseinek további feltételére megtagadták tőle az engedélyt.

Horthy megmaradt családjával ezután Weilheimben élt négy évet, majd a portugáliai Es-torilban telepedtek le végleg, ahonnan aggodalommal figyelte Magyarország kommunizmus alatti elnyomását. 1959. február 9-én itt hunyt el 88 évesen, hazájától távol.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Püski Levente: A Horthy-rendszer (1919-1945), Budapest, 2006, Pannonica Kiadó, 304 o

² Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 188.o

³ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 211.o

⁴ Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer és antiszemitizmusa-mérlege, Budapest, 2016, Jelenkor Kiadó, 65.o

⁵ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 225.o

⁶ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 228.o

⁷ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 229.o

⁸ Romsics Ignác: Bethlen István antiszemitizmusa és a Horthy-korszak zsidópolitikája, In: Mozgó világ, 40. évf. 5. sz. 15-21.o

⁹ Püski Levente: A Horthy-rendszer (1919-1945), Budapest, 2006, Pannonica Kiadó, 402.o

¹⁰ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 231.o

¹¹ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 270.o

¹² Molnár Judit: Horthy és a magyar holokauszt, In: BBC History, 2018/18. sz. 28-34.o

¹³ Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege, Budapest, 2016, Jelenkor Kiadó, 80.o

¹⁴ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 284.o

¹⁵ Nathaniel Katzburg: Zsidópolitika Magyarországon 1919-1943, Budapest, 2002, Bábel Kiadó, 234 o

¹⁶ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 290.o

¹⁷ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 291.o

¹⁸ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 317.o

¹⁹ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 325.o

²⁰ Horthy Miklós: Emlékirataim, Budapest, 1990, História Kiadó, 335.o

A határőrség újjászervezése és a határőrizet kiépítése a második világháborút követő időszakban

Írta: SCHLAFFER DANIELLA

A 20. században lezajlott események számos embert arra „kényszerítettek”, hogy hazájukat elhagyva máshol kezdjenek új életet. A második világháborút követően Magyarország ismét a vesztesek oldalán találta magát. Az ország helyzetét a következő évtizedre döntően meghatározta a tény, hogy hazánk a jaltai konferencián megszületett döntés eredményeként a Szovjetunió érdekszférájába került. Ennek köszönhetően a rövidéletű demokratikus köztársasági kísérletet csakhamar felváltotta a szovjet típusú diktatúra kialakítása. A Rákosi-korszakban mindennapossá vált az emberek félelemben tartása, amit tetézett az alacsony életszínvonal is. A kilátástalan helyzetben, illetve az 1956-os forradalom leverésének következtében számos honpolgár hazája elhagyására szánta el magát egy új, békésebb élet reményében. E döntés megvalósítása azonban korántsem volt kockázatmentes – akár az ember életébe is kerülhetett – hiszen a szovjet vezetés célja a határ teljes lezárása volt. Ennek megsértése, illetve tiltott átlépése során a határőrizet személyzete akár agyon is lőhette a „próbálkozót”.

Az emberek többsége Winston Churchill 1946-os fultoni beszédéhez köti az elhatárolásra használt „vasfüggöny” kifejezést, mely szerint: *„A Baltikumtól, Szcsecsintől, az Adriánál levő Triesztig vasfüggöny ereszkedett le, a kontinens teljes szélességében. E vonal mögött van Közép- és Kelet-Európa ősi államainak összes fővárosa. Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád és Szófia, mindezen híres városok, környező népességükkel, abban fekszenek, amelyet szovjet szférának kell neveznem, és így vagy amúgy, de mind ki van téve nem csupán a szovjet befolyásnak, de egy igen erős és egyes esetekben fokozódó mértékű moszkvai ellenőrzésnek is.”*¹ Az egykori brit miniszterelnök

ekkor azonban még a kialakulóban lévő két világrendszer közötti ideológiai határvonalra utalt.²

A fogalom azonban már a 19. század végén használatos a színházakban, ahol tűzvédelmi szerepet töltött be, s a nézőtér és a színpad között helyezkedett el. Az első világháborúban pedig a német-belga frontvonalon felállított 2000 V feszültségű kerítésként funkcionált, mely „halálos huzal” néven vált ismertté, ugyanis halálos áramütés okozott. Ezen kívül a 20. század elején Vaszilij Rozanov használta még e kifejezést egy művében.³

A továbbiakban az alábbi kérdésekre szeretnék kitérni. Hogyan alakították ki a határőrség felépítését a második világháborút követően, illetve mely szerv vezetése alá tartozott a különböző időszakokban? Melyek voltak azok a tényezők melyek a szovjet vezetést arra kényszerítették, hogy egy hihetetlen magas költséggel járó határellenőrzést építsen ki a keleti és nyugati tömb országai között? Pontosan mettől meddig építettek ki a határsávot és ez milyen munkálatokkal jár? Hogyan is nézett ki valójában a „vasfüggöny”?

A határőrizet újjászervezése a második világháborút követően

A két világháború közötti Magyarországon a trianoni békeszerződés jelentősen befolyásolta a határőrizetet. Az antant engedélyt adott a magyar kormánynak arra, hogy felállítsa a Magyar Királyi Vámőrséget, amely a határok őrizetét volt hivatott biztosítani. A valóságban azonban egy quasi katonai szervezetként működött, az államhatár őrzését, a határvédelem és a kishatárforgalom ellenőrzését látta el, de vámfeladatokat nem – ezeket ugyanis a vámhivatalok végezték. A távolsági személyforgalom ellenőrzése a Magyar Királyi Államrendőrség határszéli kirendeltségeinek feladatai közé tarto-

zott, melyet aztán 1932-től a Magyar Királyi Határőrséggé szerveztek át, 1938-ban pedig beolvasztották a honvédségbe határvadászok néven.⁴

1945 januárjában az Ideiglenes Nemzeti Kormány – a január 20-ai moszkvai fegyverszüneti megállapodást követően⁵ – hozzájárult a határőrizet és határvédelem 1937-es határok menti újjászervezéséhez. Erre a honvédelem rendszerében került sor, melynek legfőbb magyarázata, hogy a honvéd határvadászok szervezete, vezetési rendszere és határőrizeti tevékenysége is katonai jellegű volt.⁶

Az újjászervezés azonban korántsem ment zökkenőmentesen, ugyanis számos akadállyal kellett szembenéznie a vezetésnek. Hiányzott a fegyverzet és a felszerelés, a laktanyák lepusztult, romos állapotban voltak, valamint a megfelelő élelmet és ruházatot sem tudták még kellően biztosítani. A kezdeti nehézségek ellenére viszonylag rövidebb időn belül sikerült megszervezni és végrehajtani a feladatokat.⁷

1945. február 23-án az akkori honvédelmi miniszter, Vörös János – aki egyben a vezérkar főnöke is volt – rendeletet adott ki a határportyázó alakulatok felállításáról, szervezeti tagozódásáról.⁸ Ez lényegében a honvéd határőrség központi megszervezését jelentette. A rendelet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) szovjet tagozatának konzultálásával készült el, s ezt követően a SZEB részére folyamatos tájékoztatást kellett nyújtani a határőrség helyzetének alakulásáról. Ennek egyik bizonyítéka a miniszter április 27-ei jelentése, mely a határőrség szervezeti módosítását foglalta magába, vagyis az ország határőrizetét 150 határportyázó őrsre és 27 határportyázó századra fogják osztani. Május 14-én a SZEB nevében Kolesznyikov ezredes az ennek érdekében megtett és további előkészületi lépéseket jóváhagyta, valamint 5000 fős létszámban határozta meg a határőrség maximális létszámát.⁹

A SZEB elrendelte 1946 márciusában, hogy a magyar hadsereg létszámát 25 ezer főre csökkentsék le. A magyar kormány azonban – az ország gazdasági helyzetére hivatkozva – 20 ezer fős hadsereg¹⁰ fenntartását találta ideálisnak. Intéz-

kedést¹¹ adtak ki a határvadász alakulatok átszervezéséről, amelynek értelmében a határportyázó századok a kerületi parancsnokságoktól az újonnan felállított Határőr Parancsnokság alárendeltségébe kerültek, melynek vezetője a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozott, egy magasabb parancsnoki jogkörrel felruházva. Az intézmény élére a kommunista Pálffy György ezredes került, – aki egyben katonapolitikai osztályvezetői tisztségét is megtarthatta – s áprilisban pedig vezérőrnaggyá léptették elő.¹² A vezérkar főnökévé Németh Dezső alezredest, a nevelési osztály vezetőjévé pedig Loránt Imre századost nevezték ki. A Határőrséghez került a megmaradt fegyverzet, valamint a személyi állomány nagy része is. Ezzel lényegében kialakítottak egy olyan kommunistákhoz hű „párthadsereget”, amely az esetleges civil felkeltések vagy katonai ellenállások leverésére is szolgálhatott.¹³

A Minisztertanács rendeletének¹⁴ értelmében 1950. január 1-jétől a Határőrség Péter Gábor vezetése alatt működő Államvédelmi Hatóság (ÁVH) részévé vált,¹⁵ s ide tartozott egészen az 1956-os megszűnésig. Február 1-jétől a határrendészeti feladatkörök, állomány és eszközök nagy része a Határőrséghez került, majd ezt követően megtörtént a határforgalmi szervek katonai szervezetekké történő átalakítása. Természetesen a szovjet tanácsadók utasításait követve került sor az átszervezésre a szovjet modellnek megfelelően.¹⁶ Kezdetét vette a folyamatos határőrizettel való teljes határzár kiépítése.

A vasfüggöny felállítása és kezdeti szabályozása (1948-56)

1948-ban az ország nyugati határszakasza mentén megkezdtek a „vasfüggöny” kiépítését, melynek célja a teljes lezárás és az illegális határforgalom megszüntetése volt. A Honvéd Határőrség létszámhiányára tekintettel műszaki akadályok telepítésével kívánta orvosolni a problémát, valamint eleget tenni a pártvezetés elvárásainak.¹⁷

Mindenekelőtt két fontos jogszabályt kell kiemelni, melyek a kezdeti szervezkedést és főbb munkálatokat előírták. Az egyik ilyen a jogtalan

határátlépés és a határon folyó csempészség megakadályozásának előmozdítása tárgyában született 3.810/1948. számú Kormányrendelet¹⁸, a másik pedig az előbbiben megfogalmazott egyes rendelkezések végrehajtására kiadott 286.970/1948. számú belügyminiszteri rendelet¹⁹ volt. Utóbbi részletezte a főbb tennivalókat és meghatározta az ezekre szánt határidőket.

Először is előírta, hogy *„ország határa mentén fekvő ingatlan tulajdonosa, illetőleg birtokosa térítés nélkül tűrni köteles, hogy ingatlanán a határ őrzésére rendelt szervek, a jogtalan határátlépés és a csempészség megakadályozása céljából, figyelőállásul szolgáló műtárgyat létesítsenek és azt használják”*²⁰. Területileg pedig a következőképpen határozta meg: *„a határmentén ötven, egyes külön meghatározandó helyeken pedig száz méteres sávban magasnövényzetet”*²¹ termelni nem szabad²².

A rendelet júliusban lépett hatályba, amikor az emberek többségét lekötötte a mezőgazdasági munka. A tervek megvalósítására ugyanakkor túlságosan rövid időkeretet tűztek ki célul – október 15-ei határidőt állapítottak meg – így a csúszás elkerülhetetlen volt.²³

Az 50, illetve 100 méteres területsáv megállapítására bizottságot hoztak létre, amelynek elnöke a belügyminiszter küldötte, tagjai pedig a honvédelmi miniszter, a földművelésügyi miniszter és a magyar állami erdőgazdasági üzemek két-két küldöttei voltak.²⁴ Természetesen a kijelölésnél, azaz a helyszíni eljárásnál az ingatlan tulajdonosának, illetve birtokosának meghívásáról is gondoskodni kellett, azonban távolmaradása nem akadályozta az eljárás lefolytatását.²⁵

A területrészek kijelölését az ország nyugati határánál²⁶ kezdték meg, s munkájukról folyamatosan jegyzőkönyvet²⁷ készítettek. Először Hegyeshalomtól haladtak a csehszlovákiai határ irányába, majd azt követően – a határőrség kérésére – Szentgotthárdra mentek. Augusztus végéig be is fejezték Vas megyét. Azonban ahogyan az előrelátható volt a munkálatok összességében lényegesen elhúzódtak.²⁸

Miután pénzt utaltak a Határőrség részére, kezdetét vette a jelentősen nehezebb fizikai munka.

Az erdőtarolást követően magasfigyelőket és őrbódákat készítettek, illetve helyeztek el, mely során számos, a szakmához értő (pl. asztalos, ács, kovács és lakatos mesterségű) katonát csoportosítottak át a munkálatok helyszínére.²⁹ 1949 tavaszán kezdetét vette a drótakadályok építése, s a későbbiek folyamán pedig az aknamezők telepítése (1949-től a nyugati, 1950-től pedig a déli határszakaszon).³⁰ Az 1949-es Határőrizeti szabályzat értelmében nappal a járőröknek állandó szolgálatot kellett nyújtaniuk, a rongálásokat és felrobbant aknákat pedig jelentiük kellett. Azonban utóbbi rövidesen módosításra került, hiszen zömében állatok miatt következtek be a robbanások.³¹

1950. január 1-től jelentős szigorítás következett be a Határőrség szervezetében, ugyanis az ÁVH részévé vált. A szovjetek tanácsadását követően pedig a tiszti állomány közel felét, valamint a vezető beosztású tisztek nagyobb részét eltávolították. Jelentős változásokat eszközöltek, mely során például további létszámemelést hajtottak végre; megtörtént a politikai apparátus kiépítése minden szinten.³²

Az aknarobbanások továbbra is gyakoriak voltak, amit az őrsők nem mindig jelentettek. Erre az ellenőrzések folyamán derült fény, emiatt ismét elrendelték a napi jelentés kötelezettségét. Ezeket a zászlóaljok összesítették és továbbították, valamint intézkedéseket tettek azok pótlása érdekében.³³

További változásokat eredményezett, hogy egy belügyminiszteri utasítás³⁴ értelmében bevezették a határővezetést, ami egy olyan államigazgatási területet jelentett, amely az államhatárral párhuzamos és 15 km széles területsáv volt. Tilos volt 1 km-en belül a vadászat, valamint az 50 km-en belül itt tartózkodni. Szigorú szabályok vonatkoztak az ottani lakosságra, valamint a belépőkre. Csak az itt lakók vagy a rendőrhatalom engedélyével rendelkezők tartózkodhattak e területen.³⁵

1956-ban még számos szervezetátalakítás történt. Június 11-én a belügyminiszter parancsot adott ki, mely szerint: *„A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa utasítást adott a magyar-osztrák határszakaszon a műszaki zár eltávolítására. A Minisztertanács határozata összhangban van Pártunk*

és Kormányunk, valamint a Szovjetunió és a szocialista tábor többi országainak külpolitikájával, amelynek alapja a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése, a nemzetközi feszültség enyhítése. A műszaki zár eltávolítása a Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság viszonyának további megjavítását is célozza. A Minisztertanács határozatát a lakosság helyesléssel vette tudomásul.”³⁶ Ezt követően a déli határ-övezetet is megszüntették.³⁷

1956-ban már érzékelhető belpolitikai feszültség hatása mutatja, hogy a nyugati határszakaszon megnövekedett az országot elhagyók száma. Azonban a vezetés részéről semmilyen jelentős intézkedés nem történt erre tekintettel. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy november 4-én szovjet tankok jelentek meg hazánkban, melynek következtében többszörösen megnövekedett a kivándorlók száma szinte ellenőrizhetetlenné téve a határ-örizetet.³⁸

Ezt követően ismét kezdetét vette a fegyveres erők újjászervezése. Először az újonnan létrehozott Fegyveres Erők Minisztériuma, majd

1957-es megszűnését követően pedig ismét a Belügyminisztérium alárendeltségébe került a Határőrség. A kifelé irányulók száma azonban még mindig jelentős volt, így ismét aknazárak telepítésére került sor az osztrák határ mentén.³⁹

Összegzés

A „vasfüggöny” talán egyfajta szimbólumnak, illetve jelzőrendszernek is tekinthető. Történetét nyomon követve megfigyelhetjük, hogy helyzete az éppen aktuális politikai viszonyoknak megfelelően váltakozott, hol szigorodott, hol pedig enyhült a határ őrzése. Természetesen, miként az a szocialista munkálatokra zömében jellemző volt, ez sem működött hatékonyan, sőt rendkívül költségesnek is bizonyult már a 80-as évekre. A szocializmus csődje, a politikai enyhülés és még számos egyéb ok vezetett végül e tarthatatlan helyzet felszámolásához: mindezek eredményeként 1989 és 1990 között a vasfüggöny is lebontásra került.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Részlet Winston Churchill 1946-os fultoni beszédéből. In: Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története. Budaörs, 2012, Doba Nyomda. 13. o.
- ² SALLAI János: Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története. Budaörs, 2012, Doba Nyomda. 13. o.
- ³ Uo.
- ⁴ BERKI Imre: A magyar határvédelem története. https://mult-kor.hu/20100929_a_magyar_hatarvedelem_tortenete?pldx=2 (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)
- ⁵ VIRÁNYI Gergely: Határörizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011. Budapest, 2019, Dialóg Campus Kiadó. 43. o.
- ⁶ GÁSPÁR László: A Magyar Állami Határrendőrség helye, szerepe a magyar határörizet fejlődéstörténetében http://rendeszet.hu/hatarrendeszetitagozat/haret_2006_1_kulonszam.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 03.)
- ⁷ VIRÁNYI 2019, 44–45. o.
- ⁸ 20.183/1945. HM. eln. rendelet
- ⁹ BERKI Imre: A magyar határörizet újjászervezése 1946-ban. In: Rendvédelem-történeti Füzetek, 2012/22. 25. szám. 14. o.
- ¹⁰ A Magyar Köztársaság Kormányának 5000/1946. ME. sz. rendelete az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában. 2. § (8) bek.: „A honvédség hivatásos tagjainak számát ténylegesen szolgáló húszezer főre kell csökkenteni.” In: Magyar Közlöny, 1946/2. 13. szám. (kihirdetve: 1946. május 19.)

¹¹ 102.000/1946. HM Eln. kat. pol.

¹² BERKI 2012, 16. o.

¹³ BERKI Imre: A magyar határvédelem története https://mult-kor.hu/20100929_a_magyar_hatarvedelem_tortenete?pldx=2 (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

¹⁴ Minisztertanács 4.353/194 számú rendelete

¹⁵ SALLAI 2012, 24–25. o.

¹⁶ BERKI Imre: A magyar határvédelem története https://mult-kor.hu/20100929_a_magyar_hatarvedelem_tortenete?pldx=2 (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

¹⁷ Uo. 21. o.

¹⁸ Rendőrségi Közlöny, 1948/4. 9. szám, 341.o. (1948. április 15.)

¹⁹ Rendőrségi Közlöny, 1948/4. 16. szám, 645.o. (1948. augusztus 1.)

²⁰ 286.970/1948. B. M. sz. rendelet A jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészség megakadályozásának előmozdításáról szóló 3.810/ 1948. Korm. számú rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában 1. § (1) bekezdése In: Rendőrségi Közlöny, 1948/4. 16. szám. 645.o. (1948. augusztus 1.)

²¹ „Magasnövényzetnek kell tekinteni minden olyan növényt (termést, fát), amelynek magassága a hatvan centimétert meghaladja.” (Uo. 3. § (2) bekezdése)

²² Uo. 2. § (1) bekezdése

²³ FÓRIZS Sándor: Az államhatár műszaki megerősítésének kezdete 1948-ban.

http://real.mtak.hu/29943/1/10_FORIZS_SANDOR.pdf

(Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

²⁴ 286.970/1948. B. M. sz. rendelet 2. § (2) bekezdés

²⁵ 286.970/1948. B. M. sz. rendelet 2. § (4) bekezdés

²⁶ Uo.

²⁷ 286.970/1948. B. M. sz. rendelet 2. § (6) bekezdés

²⁸ FÓRIZS Sándor: Az államhatár műszaki megerősítésének kezdete 1948-ban.

http://real.mtak.hu/29943/1/10_FORIZS_SANDOR.pdf

(Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

²⁹ SALLAI 2012, 21-22.o

³⁰ LÉKA Gyula: A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948-1989. In: Hadtudomány, 1999/9. 3-4. szám

<http://mhtt.eu/hadtudomany/1999/ht-1999-34-17.html>

(Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

³¹ SALLAI 2012, 22. o.

³² SALLAI János: „Vasfüggöny” a magyar államhatár mentén

[http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf)

[129.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf) (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

³³ MOL Határőrség 1951 évi iratok XIX-B-10. 1. doboz 1-126-ig. In: Sallai 2012, 25. o.

³⁴ BM 0390/1952 sz.

³⁵ SALLAI 2012, 25. o.

³⁶ MNK Belügyminiszterének 45. sz. parancsa

³⁷ SALLAI János: „Vasfüggöny” a magyar államhatár mentén

[http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf)

[129.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf) (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

³⁸ SALLAI 2012, 36. o.

³⁹ SALLAI János: „Vasfüggöny” a magyar államhatár mentén

[http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf)

[129.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29752/1/kek_006_007_121-129.pdf) (Utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 06.)

A lőcsei fehér asszony: monda és valóság

Írta: KÚN HANGA CECILIA

Jókai Mór a lőcsei fehér asszony alakját Korponay Jánosné Garamszeghy Géczy Juliannáról Thaly Kálmán által nyújtott információk alapján mintázta meg. A hagyomány a valós történelmi személyt a fehér asszony alakjával oly szorosan fűzte össze, hogy a legendás történet elemei szinte vitathatatlan tényként égették bele a köztudatba. Eszerint Korponayné a Rákóczy-féle szabadságharc leverésének egyik kiemelt, a végső küzdelemben döntő fontosságú szereplőjévé nőtte ki magát azzal, hogy a kurucok által utolsóként megtartott kulcsfontosságú városba, Lőcsére éjjel a szeretője párnája alól elcsent kulccsal engedte be a császári hadakat. Géczy Julianna mind ezen, nyilvánvalóan az osztrák udvar kedvére való tette ellenére nem sokkal azután felségárulás vádjában bűnösnek találtatott, és lefejezték. A valós történelmi események felvázolását, azoknak a legendától való elhatárolását, a fehér asszony alakja mögött álló valós történelmi személynek, s az ő eseményeket befolyásoló szerepének megvilágítását szolgálva az e témával kapcsolatban felhalmozott ismeretekről szándékozom képet adni.

Korponayné Géczy Julianna

Géczy Julianna édesapja, Géczy Zsigmond Thököly Imre elkötelezett híve volt, míg az asszonynál jó tíz évvel idősebb férje császárpárti meggyőződésűnek vallotta magát. A Rákóczy-féle szabadságharc a családon belüli nézeteltérést a végsőkig kiélezte, s a forgandó szerencse nyomán hol az egyik, hol a másik tábor támogatója kényszerült meghátrálni. Ez a kettősség, amely néha igencsak furcsa helyzeteket szült (1703-1704-ben Csábrág várát Korponay János az apósa által vezérelt ostromló csapatok ellenében védte),¹ Korponayné magatartását is jelentősen befolyásolta. A történet ismeretében az is leszögezhető, hogy az eseményekben való részvételt illetően az asszony

további motivációi közül elsőként a birtokszerzési vágy, a vagyongyarapítási törekvés említhető. Az asszonyról alkotott vélemények igencsak szétartóak: egyesek a gátlástalan pénzhajászt, mások az apját oltalmazó, a végsőkig kitartó amazont látják alakjában. A fehér asszony valódi személyisége tetteinek vizsgálatán keresztül rajzolódik ki leginkább, így annak megítélését talán jobb az olvasóra bízni.

A lőcsei árulás

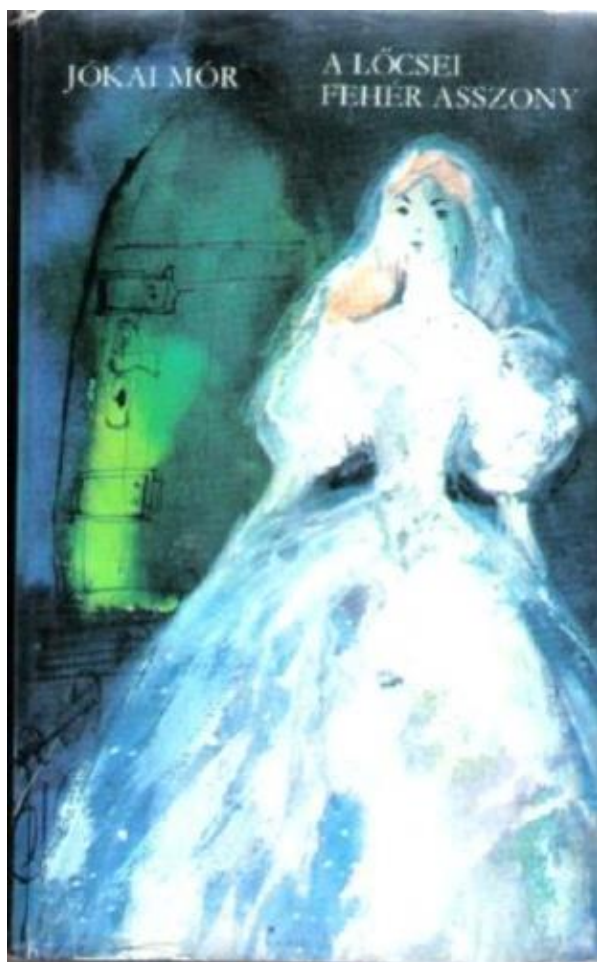
Elsőként Lőcse elestének történetéről kell lerántani a monda és szájhagyomány által szőtt leplet. A lőcsei ostromra a Rákóczy-szabadságharc utolsó szakaszában került sor. A szabadságharc kiemenetét meghatározó trencsényi ütközetet (1708. aug. 3.) követően, és a romhányi vereséggel (1710. jan. 22.) szinte párhuzamosan zajlott lőcse ostromlása (1709. nov.-1710. febr. 14.), így a szabadságharc elvesztésének semmiképpen sem lehetett kizárólagos oka. Annyi igaz a szóbeszédből, hogy a város kuruc helyőrségének parancsnoka, báró Andrássy István tábornok szeretője bizonyítottan Korponayné Géczy Julianna volt,² akit a várost ostromló Georg Löffelholtz tábornok magyar felesége is kedves barátnőjének ismert.³ Kapcsolatai révén tehát feltételezhető, hogy az asszony közbenjárt a város feladásában, ahogyan ezt a fennmaradt okiratok alapján meg is tette.⁴ Hatalmas túlzás lenne azonban Lőcse megadását Korponayné „érdemének” tekinteni, a regényben leírt romantikus történet pedig teljesen hamis. Lőcse sorsa nem a fehér asszony ténykedésén dőlt el. Löffelholtz tábornok beszámolójából tudhatjuk, hogy a várost körülvevő császári csapatok száma és ereje is kevés volt csupán. Maga a tábornok is beismeri jelentésében, hogy seregének helyzete a védőknél „lényegesen rosszabb, mondhatni silányabb” volt.⁵ „Tisztjei és az ezredek négy hónapja nem kaptak fizetést, zsoldot, az ellátás siralmas, rossz korpakenyéren kívül alig van ennivalójuk, úgy, hogy nem lesz képes az

ostromzárat kimerült legénységével és erőtlen lovasságával tovább fenntartani”.⁶ A császári sereg tehát erővel semmiképpen sem vehette volna be Lőcsét, így megoldást csak a csel vagy a tárgyalásos út jelenthetett. Löffelholtz tábornok előbb megvesztegetett egy lőcsei löportárnokot, aki a németek rohamakor felrobbantotta a védőtornyot, azonban a kurucok még így is visszaverték a császári haderőt. Ezek után az ostromlók a város megadásáról szóló tárgyalásokra tettek több kísérletet, míg végül ez az út bizonyult járhatónak. Miért bonyolódtak a lőcseiek tárgyalásokba, mikor ennyire egyértelmű hadi fölényt tudhattak magukénak? Egyrészt a város ellátása az ostromzár idején gondot okozott, és a pestis is terjedni kezdett a Felvidéken; másrészt a közhangulat a szabadságharcból annak vereségei miatt kiábrándult; emellett az iparos- és kereskedőcsaládok által lakott szepesi városok a Lengyelország felé irányuló exportkereskedelemben (amelynek kiindulópontja Lőcse város volt) a háború miatt jóideje nem tudtak részt venni, így természetesen már szabadulni akartak a háborús terhektől.⁷ A várost védő seregek feletti irányítás sem volt tisztázott: Czelder Orbán brigadéros, és báró Andrassy István generális vetekedett érte. Míg az előbbi a végsőkig tartó küzdésre szánta el magát, utóbbi egyértelműen kettős politikát folytatott (Andrassy elküldte Löffelholtzhoz francia alezredesét, Du Prést, aki Du Jardin császári ezredessel megegyezett, hogy rábeszéli Lőcsét a kapitulációra).⁸ A város ellen az első támadást (1709. nov. 20.) a védők hőiesen visszaverték. Az ezt követő hóvihár és fagy hatására Löffelholtz megadási felszólításokat küldözgetett Lőcsére, eredménytelenül. Ezután került sor a löportorony felrobbantására, amely akcióban fény derült arra is, hogy néhány lőcsei polgár titkos levelezéseket folytat a város megadása reményében az osztrák sereggel. Bár a falrét Czelder éjjel befalaztatta, és a város titkon utánpótlást is szerzett, a február 4.-i felszólítás már nem került visszautasításra. Válaszul a városi tanács egy 19 pontból álló megadási feltételt küldött vissza, amely a következőket tartalmazta: a városba gyalogságot helyezzenek el (a takarmányhiány miatt ne lovasságot); a városiak és egyháziak

megtarthassák régi szabadalmaikat; a város szabadon választhassa meg a polgári hatóságok vezetőit és tagjait; az elkobzott vagyontárgyakat visszakövetelték; a városból távozottak kapjanak visszatérésükre érvényes igazolványokat; a lakosság mentesüljön a katonai szolgálat alól; a magánházakban felhalmozott élelmiszerek a katonaságtól védve maradjanak; a bíraskodás joga a városnál maradjon; akadályozzák meg a bevonuló sereg zavargásait; és a város az ellenállásáért nyerjen közbocsánatot.⁹ A városban tehát a békepárt került többségbe, a gyűlés a béketárgyalások mellett döntött, így Czelder is alávetette magát a város akaratának. A tisztességes kapituláció kiharcolása érdekében maga Czelder ment át tárgyalni a császár táborba, ahol túszként jelentkezett, és helyébe Löffelholtz Trautsohn alezredest küldte Lőcsére. Löffelholtz igyekezett a kapitulációt olyan módon véghez vinni, hogy sem személye, sem pedig a császári haderő tekintélye ne szenvedjen csorbát. Éppen ezért megegyezett Du Présvel (aki az akcióban való részvételért cserébe alezredesi pátenst kapott), és Trautsohnnal, hogy ez utóbbi Lőcsén a február 13-ról 14-re virradó éjjel átveszi a helyőrség feletti parancsnokságot, amíg Du Prés kinyitja a város kapuit. Mindez így is történt: a császári katonaság minden ellenállás nélkül vonult be a városba, ahol a meglepett kuruc tiszteknek trombita- és dobszó kíséretében kihirdették Löffelholtz döntését: a város megőrizheti minden kiváltságát; emellett az esküt tevő tisztek régi rangjukban átvétnének a császári katonaságba. A megállapodás csak szóban történt meg, hiszen Löffelholtz az udvari Haditanácsnak nem beszélhetett a kapitulációs szerződésről, a város fegyveres leigázását kellett előadnia.¹⁰

Lőcse városába tehát valóban csellel jutott be a császári had, azonban ez bizonyítottan nem tekinthető Géczy Julianna művének. Hiába írja azt Rákóczi Ferenc is levelében száműzetése alatt: „Löffelholtz (...) felesége magyar asszony volt (...). Ez a nő cselszövással meg tudta nyerni Andrassy tábornok szeretőjét, akit rábeszél arra, hogy titokban megegyezzen a német tábornokkal. (...) módot talált rá, hogy titkon bevezesse az ellenséget”.¹¹ Rákóczy nem tudhatta, mi zajlott Lőcsén,

maga is a szóbeszédre hagyatkozott, amint meg is jegyzi: „Sohasem tudtam meg igazán, hogy mi módon történt a németek bejutása”.¹² Az már inkább terhelő bizonyítéknak látszik Géczy Julianna ellen, hogy későbbi leveleiben, amelyeket férje elkobzott birtokainak visszaszerzése céljából küldött fel az udvarba, maga hivatkozik Lőcsén szerzett érdemeire, sőt, a város megszerzésében játszott szerepét gróf Illésházy Miklós udvari kancellár is elismeri válaszelevelében.¹³ A döntő bizonyíték azonban Löffelholtz tábornok jelentéseiből olvasható ki, amelyekben előbb azt írja, hogy „különösen döntő volt az, hogy Andrássy István báró kedvesét, Géczynét sikerült megnyernem a közvetítésre”, majd leszögezi Lőcse bevételéről: „Trautsohn ezredes átvette a parancsnokságot, kinyitotta a kaput, és lehetővé tette, hogy egész gyalogsággal a városba bevonulhassak”.¹⁴

A lőcsei fehér asszonyt ábrázoló könyvborító

A fehér asszony sorsa

Letartóztatásának oka

Korponayné Géczy Julianna, miután Löffelholtz Lőcse városát bevette, és a Rákóczy-szabadságharcot leverték a császári seregek, sorban küldte kérelmeit befolyásos pártfogóihoz és ismerőseihez abban a reményben, hogy az újonnan felálló rendben nagyobb birtokokra és vagyponra tehet szert. Vagyongyarapítási vágya miatt ragadtatta magát arra a tetre is, amely később veszét okozta. A szabadságharc még épphogy csak megbukott, mikor Géczy Julianna birtokába került egy levélköteg azzal az utasítással, hogy az asszony juttassa el azokat a címzett volt kuruc uraknak. Ezt a levélcsomót vitte fel Korponayné az udvarba, hogy ott előnyök szerzése végett valamelyik befolyásos méltóságviselőnek bemutassa. Először gróf Pálffy János magyarországi császári főparancsnokot kereste fel, azonban az többszöri próbálkozás alkalmával is beteget jelentett, s nem engedte magához az asszonyt. Mikor Pálffy végre hajlandó lett volna fogadni, Géczy Julianna már nagyratörő terveket dédelgetve úgy döntött, hogy egyenesen a királyhoz fordul a levelek ügyében (aki a koronázás miatt éppen Pozsonyban tartózkodott).¹⁵ Innentől kezdve a levelek sorsára csak következtetni lehet, mert Korponayné későbbi vallomásai során egymásnak ellentmondó állításokat tett ezekre vonatkozóan. Pálffynál Korponaynének beszélnie kellett a levelekről, hiszen már bejelentkezésekor megadta az audienciáért való folyamodás okát. Az asszony által előadott történet szerint Pelargus János megfenyegette őt, ezért ment ki az osgyáni kastélya melletti erdőbe. Ott megkapta a leveleket Ráday Pálhoz való továbbítás céljából, hogy az juttassa el azokat az egyes címzett uraknak. Géczy Julianna elmondása szerint sem Rádaynak, sem pedig a császáriaknak nem akarta kiadni a leveleket, mert félt tőle, hogy azok rá nézve is veszélyesek lehetnek, ezért felbontotta, és a magyar nyelven írtakat (mivel idegen nyelveken nem értett) elolvasta. Pálffy feljegyezte a címzettek neveit, és követelte az említett levelek kiadását, mire Korponayné nagy

hirtelenjében csak azt a kifogást tudta mondani, hogy a köteget már átadta Pierre Joseph de Viard császári generálisnak.¹⁶ Eközben Géczy Julianna egy Strauss nevű bécsi ágenssel beadványt készíttetett a királyhoz, és Smidek András Zólyom megyei főispánnal is megígértette, hogy az megszervezi az asszonynak az uralkodói audienciát. Felröppent azonban a hír, hogy Rákóczy és emigráns társai királyi kegyelemben részesültek, így hazatérnek, hogy a király koronázásán jelen lehessenek. Erre Korponayné későbbi elmesélése szerint a hazatérő kuruc fejedelem bosszújától való félelmében elégette a hozzá került leveleket (kettő kivételével), a Rádaynak szólókat viszont előbb lemásolta.¹⁷ Pozsonyba érkezve szembesült azzal, hogy a hír hamis volt, ezért megismételte az uralkodóhoz intézett írásos folyamodványokat a levelekkel kapcsolatosan, amelyekben már hivatkozott löcsén szerzett érdemeire. Az uralkodó helyett Rocco Stella gróf fogadta, akinek az asszony át is adta a megmaradt leveleket, majd úgy tájékoztatta a grófot, hogy a többi Viardnál találja. Időközben Pálffy keresztlől a királyhoz eljutott a levelek híre, így az utasítások szerint Pálffy haladéktalanul követelni kezdte a leveleket Korponaynétól. A két tűz közé szorult asszony megvesztegette Borbély István nevű szolgáját, így az igazolta Pálffynak: a leveleket Géczy Julianna rábízta, hogy vigye el Pálffynak, de az úton elfogták, és elvették tőle a csomagot. Az akasztással való fenyegetés után azonban Borbély mindent bevallott.¹⁸ A hazugságaiban egyre mélyebbre süllyedő Korponayné végül teljesen belegabalyodott történeteibe. Végül szökéssel is próbálkozott, ezt később be is vallott Pálffynak, s csak ezután tartóztatták le őt.

Hogy miért éppen egy ilyen csapodár asszonyra (akinek „löcsei árulása” köztudomású volt) bízták a kuruc vezetők fontos leveleiket, arra csupán egy magyarázatot találtam: Ebeczky Sámuel, Korponayné volt szeretője győzte meg az asszony hűségéről Rákóczyt és Bercsényit.¹⁹ A levelek kiadásának megtagadása pedig abból kifolyólag is történhetett, hogy a levelek a szervezkedés helyszínéül Géczy Zsigmond birtokát jelölték

meg, és miután Julianna a levelek tartalmából erről rájött, menteni akarta apját. Apja iránti feltétlen hűségét az is tanúsítja, hogy amint megérezte a veszélyt, értesítette őt, s csak akkor vallott róla, mikor apja már biztonságban kiszökött Lengyelországba.

Korponay Jánosné Géczy Julianna képmását Czirik János festette a XVIII. sz. elején

Pere

Géczy Juliannát Vöröskőben ejtették fogásba, és azonnali vizsgálat indult ellene. Károly király elrendelte a per lefolytatását. A delegált bíróság,²⁰ amelynek elnöke Koháry István országbíró volt, parancsot kapott az udvari kancelláriától, hogy „a legszigorúbban járjon el és főbenjáró pörben emeljen vádat az asszony ellen, és ha az asszony meg nem vall mindent töredelmesen, tortura alá is vessék”.²¹ Mivel a magyar urak erősen kifogásolták, hogy nemest, pláne asszonyt megkínozni lehessen, a király a koronaügyész feladatául szabta

a rendelkező paragrafus feltalálását. Az érvelés végül a következő lett: „ha nincs is olyan paragraphus, de olyan paragraphus sincs, a mely megtiltáná, hogy nem szabad, tehát szabad”.²² A pestisjárvány miatt Korponayné Magyar-Óvárra szállították át, s a pert is 1713 márciusában itt folytatták le. Baczkó Mihály, Moson vármegye alispánja idézte meg a fehér asszonyt.²³ A vádat a kijelölt királyi ügyészek képviselték, míg Géczy Julianna két védőt is kapott, de ő nem fogadta el azokat, mondván, hogy „Öfelségével a császárral nem óhajt perbe szállni”.²⁴ A perbe bocsátkozás után Korponayné részletes vallomást tett, s elmondta mindazokat, amelyeket már fentebb leírtam. A vád ún. különös vagy pontonkénti – a büntett minden körülményére kiterjedő – vallatására²⁵ az asszony az önként tett vallomásával összhangban felelt meg. A bizonyítási eljárás keretében a tanúk meghallgatására is sor került. Legtöbbjük már tett vallomást a pert megalapozó ún. egyszerű, bíróságon kívüli tudományvétellel Nógrád vármegye hatóságai előtt.²⁶ Az Óváron összeülő bíróság a köztudományvétel során az ügy részleteivel kapcsolatban kérdezte a tanúkat, a korábbi vallomások kiegészítése és esküvel történő megerősítése céljából. A korabeli szokások szerint ebben a perszakaszban minden tanúnak ugyanazt a 11 pontból álló kérdés-sort tettek fel, attól függetlenül, hogy várhattak-e tőlük minden pontra választ.²⁷ „A bizonyítási eljárás befejeztével az ügyész perbeszédében indítványozta a vádlott felségsértés alapján történő elítélését, és vallomásainak ellentmondásaira tekintettel kínvallatás alá vetését.”²⁸ Az öttagú bíróság a kínzatás különféle módjainak alkalmazásától, melyet az udvari kancellária szorgalmazott, egyelőre még eltekintett. Március 22-én a következő ítélet született meg: Géczy Juliannát örök hűtlenség bűnében vétkesnek találták, ezért fő- és jószágvesztésre ítélték. Az indokolás szerint ugyanis főbenjáró bűn volt a titkos levelek csempészése, a kurucok emigrált tagjaival való cimborálás. Korponayné 1713 áprilisában újra Győrbe került, a régi Városháza alagsori börtönébe, ahol azonban lebetegedett, ezért a katonai fogházban helyezték el. A fogházból megszökve a klarisszák nagyszombati

zárdájába menekült menedékjogot kérve. Asylum azonban a főbenjáró felségárulóknak nem járt, így visszavitték őt győri tömlöcébe. A végleges ítélet szerint a Korponayné által megszegett törvénycikkek: Szent István II.51.tc.; 1528:4. tc.; 1687:5. tc.; Trip. II. 83.²⁹

A királyi ügyész a kínvallatást arra tekintettel javasolta alkalmazni, hogy „a vádlott vallo-másai ellentmondóak, sok személyt érintettek, ke-vertek gyanúba, és gyakran változtak a kihallgatá-sok során”.³⁰ Ennek ellenére a bíróság ítéletében eltekintett a kínvallatástól, s így küldte fel az ud-varba jóváhagyásra. A kancellária az uralkodóhoz írt felterjesztésben már tortúráztatást javasolt, és III. Károly ennek értelmében utasította a bíróságot az erőszakos vallatásra. A bírák egy része Werbőczy Hármaskönyvére hivatkozva utasította el az asszony megkínztatását, amely a városi bírói fóru-mok esetében kifejezetten tiltotta a nemesek kín-vallatását.³¹ Végére is Illésházy, majd maga a ki-rály adta utasításba a tortúra alkalmazását. Korpo-nayné Géczy Juliannát megcsigáztatása (kicsavart tagokkal fellógatták és a lábaira súlyos köveket akasztottak)³² során is csak annyit tudott mondani, amennyit a per kezdetén önként is megtett. Az íté-letet 1714. szeptember 25-én a győri vár piacán hajtották végre. „A hóhér délelőtt ütötte le a feke-tébe öltöztetett szép szőke asszony fejét, erős kato-nai jelenlét mellett. Temetésére Győrben került sor, az egykori székesegyház bejárata melletti káp-talandombi vártemetőben. Az elföldelés a belvá-rosi plébánia anyakönyvében a kivégzés napjára datálva található.”³³

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ BARNA ATTILA: A hazai büntető peres eljárás szabályai Géczy Julianna, a Lőcsei Fehér Asszony felségárulási perében. In: Büntetőjogi tanulmányok XVI., MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2015. 10. o
- ² BARNA ATTILA: Lőcse fehér asszonya. In: Rubicon, 2015/10. 68. o.
- ³ MAKRÓ ÁRPÁD: Adalékok Lőcse kapitulációjának történetéhez. In: Századok, a Magyar Történelmi Társulat Közlönye, Akadémia Kiadó, Budapest, 1964. 98. évf. 178. o.
- ⁴ Rubicon 2015, i.m. 68. o.
- ⁵ MAKRÓ 1964, i.m. 180. o.
- ⁶ U.o.
- ⁷ MAKRÓ 1964, i.m. 182. o.
- ⁸ Rubicon 2015, i.m. 68. o.
- ⁹ MAKRÓ 1964, i.m. 186. o.
- ¹⁰ MAKRÓ 1964, i.m. 188. o.
- ¹¹ MAKRÓ 1964, i.m. 178. o.
- ¹² U.o.
- ¹³ Rubicon 2015, i.m. 68. o.
- ¹⁴ U.o.
- ¹⁵ KALMÁR JÁNOS: Pálffy János és a „lőcsei fehér asszony”. In: Történelmi Szemle, 2014/2.296. o.
- ¹⁶ KALMÁR 2014, i.m. 298. o.
- ¹⁷ KALMÁR 2014, i.m. 299. o.
- ¹⁸ KALMÁR 2014, i.m. 300. o.
- ¹⁹ KALMÁR 2014, i.m. 269. o.
- ²⁰ Iudicium delegatum = választott, eseti tagokból felkért különleges fórum
- ²¹ THALY KÁLMÁN: A lőcsei fehér asszony. In: Századok, a Magyar Történelmi Társulat Közlönye, Akadémia Kiadó, Budapest, 1909. 43. évf. 464-465. o.
- ²² THALY 1909. i.m. 465. o.
- ²³ BARNA 2015. i.m. 15. o.
- ²⁴ U.o.
- ²⁵ U.o.
- ²⁶ BARNA 2015. i.m. 16. o.
- ²⁷ U.o.
- ²⁸ U.o.
- ²⁹ BARNA 2015. i.m. 17. o.
- ³⁰ BARNA 2015. i.m. 18. o.
- ³¹ BARNA 2015. i.m. 20. o.
- ³² BARNA 2015. i.m. 21. o.
- ³³ U.o.

FILMAJÁNLÓ

*Jojo nyuszi*Rendező • **Taika Waititi (2019)****[Ajánlja: Gera Anna]**

A Jojo nyuszi egy német-amerikai abszurd vígjáték és filmdráma, amely a második világháború végső hónapjainak eseményeit egy olyan kislány szemszögéből meséli el, aki mindig is szeretett volna a Hitlerjungend tagja lenni, és képzeletbeli barátja pedig nem más, mint Adolf Hitler.

Johannes Betzler tízéves, őszinte lelkesedéssel hisz a náci eszmékben és mindent megtenne, hogy megvédje a családját a zsidóktól, akiket, legjobb tudomása szerint, közvetlenül az ördög irányít. Alapjaiban rengeti meg tehát a világát, amikor felfedezi, hogy az édesanyja egy zsidó lányt rejteget a nővére szobájában, és ahogy fokozatosan megismeri egymást a két fiatal, Jojónak egyre nehezebb lesz képzeletbeli barátja szemébe nézni. E két szereplő harca szemléletes bemutatása annak, hogy milyen utat jár be egy gyermek akkor, amikor rájön, hogy nem igazak az általa tanult és identitása alapjává tett dogmák.

A Jojo nyuszi amellet, hogy egyéni életutakon keresztül világítja meg a küzdelem nehézségét és a morális kötelezettségeket, tragikomikus rendezésével, játékos képivilágával és egy mesevilágban nevelkedett kislány nézőpontjának újszerűségével mutatja be, hogy mennyire abszurd is volt a második világháború. A történelem ismerőinek, különösen a fiatalabb korosztálynak talán távolinak és lezártnak érződhet a háború és a náci ideológia, a Jojo nyuszi pedig azért is kiváló alkotás, mert számukra is megragadhatóvá és átértezhetővé teszi a történeteket.

KÖNYVAJÁNLÓ

A cég

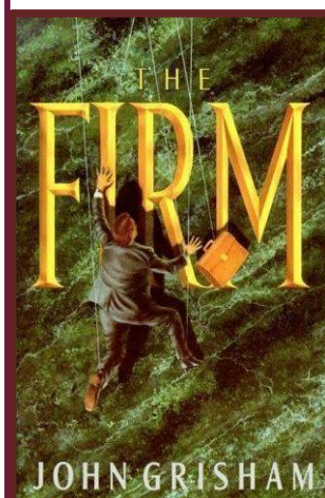
írta: John Grisham

[Ajánlja: Sall Zsófia]

John Grisham egyik legizgalmasabb regénye „A cég”, az amerikai jogi és üzleti szféra látszólagos működésébe enged betekintést. A történet szál Mitch McDeere, egy frissen végzett ifjú jogász körül mozog, aki habár a Wall Streetről is számos ajánlatot kap, mégis végül egy Memphis-ben található cég kelti fel az érdeklődését. Bár nem egy neves iroda, mégis igen megkapó az ajánlatuk: ház, magas fizetés, elegáns autó. Így hát feleségével odaköltözik, ahol is egy szokatlanul bensőséges, egyúttal titokzatos környezetben találják magukat.

Eleinte, látszólag minden remekül alakul, a munkatársak kedvesek, a feleségeik tüneményesek, a cég igen összetartó és még Mitch is jól vizsgálja a hatalmas hajtás közepette. Azonban idővel kezd különössé válni számukra, hogy az iroda túlzottan belefolyik családi életükbe, s amikor hírt kapnak két ügyvéd kolléga szörnyű haláláról gyanút fognak, hogy nincs minden rendben a cég körül. A tisztázatlan körülmények okozta ijedtséget tovább fokozza, hogy Mitch felkeresi az FBI, szolgáltatson neki iratokat az irodától, aki hirtelen nem tudja kibén bízson így inkább saját tervet eszel ki.

A történet számos elemén megmutatkoznak a krimi jellegzetességei, s az amerikai maffia, valamint az állami hatóságok hatalmaskodásaiba is betekintést nyerhetünk. Miután az író korábban évtizedekig jogászként praktizált, így saját tapasztalatai által még hitelesebb színben olvashatjuk történetét. Aki szereti a tipikus krimi, illetve bűnügyi műfajt, ezt a könyvet is remélhetőleg izgalmasnak, és lebilincselőnek fogja találni.

Bemutatkozik a MÁJT TDK

Írta: KOVÁCS ÁKOS TIBOR

Kedves Hallgatótársaink! Az elkövetkezendő néhány sorban szeretnénk nektek bemutatni a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének szakmai tevékenységét és közösségi életét, ezáltal bátorítva beneteket üléseinken való részvételre. A MÁJT TDK nemcsak kiváló közeget biztosít a tudományos munkához, hanem egy baráti közösség is, ahová jó érzés tartozni.

Az egyetem hatalmas közösség összehasonlítva mondjuk egy középiskolai osztály létszámával, így rendkívül fontos, hogy találjunk egy olyan közeget, mely inspirál minket a szakmai és tudományos munkára, valamint baráti társaságot is nyújt számunkra. Erre kínál megoldást az egyetemünkön működő hallgatói szervezetek, továbbá a tanszékek mellett működő tudományos diákkörök. A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre (MÁJT TDK) több mint harminc éves múltat tekint vissza és nagy népszerűségnek örvend a hallgatók körében.

A tárgy jellegéből adódóan főként az első éves hallgatók adják üléseink legnagyobb számú közönségét, hiszen a magyar állam- és jogtörténet a legfontosabb első éves tárgyak egyike ezen tudományterület alapozó jellegéből fakadóan. Azonban üléseinken rendszeresen megjelennek a felsőbb évfolyamok képviselői is, hiszen minden jogterületnek van jogtörténeti vonatkozása, így a jogtörténet végigkíséri egy hallgató életét az egyetem kapuján való belépéstől a diploma átvételéig (tán még tovább is...) Éppen ezért

helyzetünk két szempontból is speciális: egyrészt az elsőéves hallgatók velünk találkoznak először egyetemi tanulmányaik során, így meghatározó elemei vagyunk a tudományos diákkélettal kapcsolatos kép kialakításában, másrészt a tárgy univerzalitásából adódóan az egyetem minden évfolyamát és minden jogterületet lehetőségünk van megszólítani üléseink témái által.

Rendszeres, szerdánként 18 órakor kezdődő üléseinken főként olyan jogtörténeti témák kerülnek górcső alá, amelyeket a kötelező stúdiumok keretei között nincs lehetőség bemutatni. Hol komolyabb, hol kötetlenebb formában, a világ történéseire folyamatosan reflektálva állítjuk össze a TDK ülések témáit. Az előadások során lehetőségetek nyílik a kar oktatóival, illetve neves külső előadókkal való személyes megismerkedésre és kötetlen beszélgetésre. Hagyományos szerdai alkalmakon kívül gyakran szervezünk tanulmányutakat és látogatunk el különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe, így az e alkalmakon való részvétellel nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ismereteket is bővíthettek.

A tanszék mellett működő demonstrátorok és oktatók örömmel segítik az olyan lelkes hallgatókat, akik behatóbban kívánnak foglalkozni egy-egy jogtörténeti területtel, emellett lehetőség van a kutatási eredmények publikálására is ezen újság hasábjain. Azok a magyar alkotmány- illetve jogtörténet tárgyakat teljesített tanulók, akik mélyebben szeretnék elkötelezni magukat a Tudományos Diákkör mellett, s aktív tagjává kívánnak válni egy összetartó, baráti társaságnak, azok minden év szeptemberében benyújthatják jelentkezésüket a tanszék demonstrátori pozíciójára.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre szeretettel vár minden érdeklődő hallgatót a szerdánként 18 órától kezdődő ülésein. Ha a féléves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdésed van, írd bátran a majtdk@icloud.com e-mail címre, vagy keress minket a MÁJT TDK Facebook oldalán.

Amennyiben a Joghistoriával kapcsolatban merül fel bármilyen kérdés, illetve publikációt szeretnéd eljuttatni hozzánk, írd meg a joghistoria@gmail.com e-mail címre. A Joghistoriával kapcsolatban friss információk megszerzéséhez kövessétek a Joghistoria Facebook oldalát

Tudtad-e, hogy Werbőczy István Hármaskönyvének Előbeszéde foglalkozik a bíró lelkiismeretének kérdésével? A lelkiismeret definiálásához a filozófia tanulmányozásával lehet eljutni, például Aquinói Szent Tamás szerint ez egy belső értelmi ítélet. A bírónak nem szabad túlzó végletbe vagy az erény hiányosságába esnie, hanem gyógyító ítéletet kell hoznia, hogy az igazság érvényesülhessen. Már ekkoriban is különbséget tettek, ha a bíró magánszemélyként érdekelt volt az adott ügyben vagy a közjó érdekében járt el, az előbbi esetben tanúként vehetett csupán részt az eljárásban.

Tudtad-e, hogy a törvény szóra a középkortól kezdve több kifejezést is használtak? Ilyen volt a decretum, lex, consitutio, constitutio publica, statutum regni, országgyűlési cikkely, azaz törvénycikk. Ezek azok a kifejezések voltak, melyek a törvényalkotás rendjét érintették. Törvény volt, amit az országgyűlésen a rendek elfogadtak és az uralkodó szentesített. Később az országgyűlési végzemények is e felsorolást egészítették ki.

Tudtad-e, hogy 1853. május 1-jétől az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv lépett a magyar tradicionális házassági vagyonjog helyébe? A házassági köteléki jog a személyi jogban kapott helyet, míg a kötelmi jogban helyezték el a házassági egyezményeket, amelyek azok a szerződések, amik a házassági egybekelés tekintetéből a vagyonra nézve köteleknek. Ha a házastársak nem kötöttek házassági szerződést, törvényes vagyonként vagyonelkülönítés érvényesült.

Tudtad-e, hogy a Kúria 1933-ban hozott ítéletében dekriminalizálta az egészségügyi okokból elvégzett művi terhességmegszakítást? Magánklinikákon, orvosi rendelőben lehetett elvégeztetni a beavatkozást pénz ellenében, azonban főként vidéken megmaradtak a népi abortusz technikák, amik nem kis veszéllyel jártak.

A képen a MÁJT Tanszék demonstrátorai, valamint Prof. Dr. Mezey Barna Tanszékvezető Úr látogató. A képen balról jobbra: Sall Zsófia, Maschefszy Emese, Zanócz Gréta, Prof. Dr. Mezey Barna, Kovács Ákos Tibor, Bálints Panna, Kún Hanga Cecília, Schlaffer Daniella, Gera Anna

TÁMOGATÓINK

Magyar Ügyvédi Kamara

NAGY & TRÓCSÁNYI

Kovács Ügyvédi Iroda

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu